
Варшава, 29 грудня 2021

Висновок №.: TRAFF-UKR/405/2021 [JB]

ВИСНОВОК ЩОДО ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ СТВОРЕННЯ ЦЕНТРУ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ ДІТЕЙ

УКРАЇНА

Цей Висновок був підготовлений на основі інформації, отриманої від пані Еллісон Голлабау-Паркер, докторки права та експертки з питань захисту дітей та торгівлі людьми, пані Ірини Урумової, експертки з питань захисту дітей та сексуального і гендерного насильства, експертки JRR (міжнародні розслідування) та доктора Марти Ачлер, міжнародної експертки з правових питань Європейського університету Флоренції.

Висновок готувався у консультаціях з Офісом Спеціального представника ОБСЄ та Координатора із боротьби проти торгівлі людьми.

Висновок підготовлений на основі неофіційного перекладу англійською мовою витягів із Закону про судову експертизу, Кримінального процесуального кодексу та Правил проведення судово-медичної експертизи.

Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ

вул. Мьодова 10, PL-00-251 Варшава

Офіс: +48 22 520 06 00, Факс: +48 22 520 0605

www.legislationline.org

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Уповноважений Президента України з прав дитини у партнерстві з Генеральною прокуратурою України 11 лютого 2021 року направив запит до Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (далі «ОБСЄ/БДІПЛ») щодо законодавчих рекомендацій та передових практик щодо створення першого центру судової експертизи для дітей, які постраждали від торгівлі людьми та сексуальної експлуатації (далі – Центр правосуддя дитини (ЦПД)).

ОБСЄ/БДІПЛ вітають, що Україна звертається за додатковою юридичною консультацією після отримання висновку щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенція Лансароте) у 2020 році («Висновок 2020 року»)¹. Хоча в законодавстві України вже існує багато елементів, необхідних для створення ЦПД, ці ресурси не об'єднані в єдиній організаційній структурі, яка дозволяла б обмінюватися інформацією чи збирати докази для судового розгляду. Більше того, увага чинного законодавства спрямована на здійснення правосуддя, а не на забезпечення всебічного догляду за дитиною до, під час та після будь-якого судового процесу.

Україна має можливість вдосконалити свою законодавчу базу для надання допомоги дітям, які постраждали від торгівлі людьми, сексуальної експлуатації чи насильства, а також зробити розслідування та переслідування таких злочинів проти дітей більш ефективним, включивши положення Конвенції Лансароте, та інших відповідних міжнародних джерел, таких як Конвенція ООН про права дитини (КООНПД), включаючи Факультативний протокол до КООНПД щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, Протокол ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї 2000 року до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми (Палермський протокол), зобов'язань ОБСЄ, а також, на регіональному рівні - Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми (2005 р., CETS 197) та відповідні рішення Європейського суду з прав людини.

Зокрема, і на додаток до прохання про надання допомоги у створенні ЦПД, ОБСЄ/БДІПЛ надає наступні рекомендації з метою подальшого покращення захисту дітей та забезпечення ефективного розслідування в чинному законодавстві України про проведення судово-медичної експертизи та всі судові розгляди, пов'язані з торгівлею дітьми, експлуатацією та знуцанням:

- A. Зробити запланований ЦПД доступним для всіх дітей (осіб, які ще не досягли 18 років). У разі невизначеності щодо віку, ЦПД має надавати послуги доки вік не буде підтверджено; Надавати дітям віком до 18 років повний спектр заходів захисту до, під час та після закінчення кримінального провадження щодо торгівлі людьми, експлуатації та сексуального насильства; Внести зміни до статті 354(1) Кримінального процесуального кодексу, щоб забезпечити однакові захисні заходи як дітям-свідкам, так і дітям, які стали жертвами сексуальних злочинів, або дітям, які стали об'єктом торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації.

- В. Створити центр за принципом єдиного вікна, щоб діти могли брати участь у процесі слідства та обвинувачення з максимальними ресурсами, спрямованими на уникнення повторної травми; Забезпечити, щоб дітям, які перебувають у безпосередній небезпеці, були доступні послуги будинків невідкладної допомоги, куди вони могли б звернутися на час судового розгляду, якщо вони проживали зі своїм кривдником.
- С. Забезпечити багатoproфільну команду для роботи в новому ЦПД; Передбачити в законодавстві вимогу щодо тісної співпраці між багатoproфільною командою, що працює в ЦПД, та Національним механізмом перенаправлення у разі потреби залучення інших експертів для задоволення особливих потреб дитини в конкретних випадках; Уникати необхідності огляду дітей більше ніж в одному закладі та відповідно переглянути Правила проведення судово-медичної експертизи; Розробити та прийняти, на додаток до Правил судово-медичної експертизи, набір нормативно-правових актів для створення багатoproфільного механізму реагування на сексуальне насильство над дітьми від початкової реакції до медичного огляду та будь-яких можливих медичних напрямлень.
- Д. Призначати для допомоги дитині у кримінальному провадженні лише осіб, які пройшли спеціальне навчання щодо особливих потреб та методів роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі, сексуального насильства чи експлуатації.
- Е. Виключити проведення щодо дітей передпубертатного віку інвазійних внутрішніх оглядів, включаючи використання дзеркал та цифрового огляду чи аноскопії, шляхом змін до Правил проведення судово-медичної експертизи.
- Ф. Внести зміни до Правил проведення судово-медичної експертизи щодо інвазійних та статичних антропоморфних вимірювань, з метою забезпечення неінвазійної оцінки стадії розвитку, яка відповідатиме етнічній приналежності та стану здоров'я; Включити до Правил проведення судово-медичної експертизи підпротоколи, згруповані за стадією статевої зрілості (наприклад, модель стадії Таннера або подібна модель, що використовується в Україні), з окремим підпротоколом для дітей передпубертатного віку; Включити до Правил чітке положення, яке вимагає, щоб діти віком до 18 років перевірялися виключно педіатричними медичними експертами, які пройшли спеціальну підготовку щодо сексуального насильства над дітьми.
- Г. Включити до Правил проведення судово-медичної експертизи та будь-яких інших протоколів, що використовуються ЦПД, детальний перелік не аногенітальних ушкоджень, які мають значення у справах про торгівлю дітьми, сексуальну експлуатацію та насильство, які повинні бути включені до детального звіту та до відбору проб; Передбачити в Правилах про проведення судово-медичної експертизи чіткий протокол документування проведених спостережень, який розроблено з урахуванням того, що документація служить як доказовим, так і медичним джерелом і є корисною як для кримінального провадження, так і для подальшого лікування та направлення дитини-жертви.

¹ ОБСЄ/БДПІЛ – Юридичний висновок щодо проектів змін до окремих законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенція Лансароте), 9 вересня 2020 року.

Н. Вважати висновок судово-медичної експертизи одним із видів доказів, а не єдиним джерелом, а також, забезпечити щоб відсутність речових доказів у справах, пов'язаних із звинуваченнями в контактному сексуальному насильстві, не використовувалася для дискредитації свідчень дитини, якщо таке звинувачення було висунуто.

I. Щодо судово-медичної експертизи:

1. Забезпечити, щоб допомога та психологічна підтримка, яку надає ЦПД, була доступною для всіх дітей та їхніх сімей, незалежно від того, наскільки дитина надає (чи не надає) згоду на участь у кримінальному розслідуванні та переслідуванні.
2. Внести зміни до статей 241 та 242 (3) Кримінального процесуального кодексу таким чином, щоб жодна дитина не була примушена до проходження судово-медичної експертизи або будь-якої частини експертизи, на яку дитина не надає згоди.
3. Уточнити положення статті 242 (3) Кримінального процесуального кодексу таким чином, що судово-медична (психіатрична) експертиза має бути закінчена або відкладена, якщо вона принижує гідність дитини або посилює травми дитини.
4. Внести зміни до Правил про проведення судово-медичної експертизи, щоб включити положення про згоду на проходження судово-медичної експертизи, яке повинне включати процедуру визначення того, хто повинен надавати згоду, якщо один з батьків або законний опікун дитини підозрюється у насильстві, відсутній, або у випадку, коли отримання згоди батьків/законного опікуна не відповідає інтересам дитини через інші причини.
5. Додати положення, яке зобов'язує вимагати підтвердження або згоди від дитини, про яку йдеться, на додаток до згоди дорослого, відповідального за це.

J. Забезпечити, щоб новий ЦПД забезпечував догляд за дитиною або збирав докази від неї без невиправданих затримок.

K. Стосовно послуг захисту для дітей-потерпілих:

1. Внести зміни до Кримінального процесуального кодексу щодо виключення присутності під час судово-медичної експертизи представників правоохоронних органів, служб охорони дітей, слідчого чи прокурора.
2. Внести до статті 241 Кримінального процесуального кодексу положення про те, що правоохоронні органи, служби захисту дітей, слідчий або прокурор мають право заслухати питання щодо історії хвороби перед проведенням медичного огляду або, бажано, переглядати протокол з'ясування історії хвороби.
3. Надати дитині право на перекладача за потреби. Перекладачі повинні бути нейтральними сторонами і не мати жодних особистих зв'язків з дитиною чи її сім'єю.
4. Забезпечити, щоб підготовлений захисник дітей постійно перебував у кімнаті для проведення експертиз разом із дитиною, щоб супроводжувати, відволікати та гарантувати, що дитина не буде додатково травмована судово-медичним оглядом.
5. Включити до пункту 1.18 Правил про проведення судово-медичної експертизи, вказівки експерту щодо використання фотографій та/або документації фізичного стану за допомогою схем (якщо дитина відмовилася від фотографій) до остаточного протоколу, щоб слідчий та/або прокурор не порушували гідність та конфіденційність дитини фізичною присутністю під час огляду аногенітальної області дитини.

L. Щодо судового інтерв'ю потерпілої дитини:

1. Доповнити визначення судово-медичної експертизи в Законі про судову експертизу та інших відповідних законодавчих актах, у тому числі Кримінального процесуального кодексу, увівши поняття судового інтерв'ю.
2. Розробити сертифікацію для експертів щодо проведення судових інтерв'ю дітей та забезпечити, щоб дітей опитували лише особи, які сертифіковані на проведення інтерв'ю дітей, аби уникнути подальших травм для дитини та отримати максимально точні свідчення.
3. Створити набір стандартів/методологій, згідно з якими результати судового інтерв'ю дитини кваліфікуватимуться як доказ у суді, щоб дитині менше доводилося переповідати в суді історію сексуального насильства, експлуатації чи торгівлі людьми з метою експлуатації.
4. Внести зміни до статей 224 та 225 Кримінального процесуального кодексу, щоб ані сторона обвинувачення, ані сторона захисту не залучалися до проведення первинної судово-медичної експертизи, щоб вона залишалася нейтральною та була прийнята як доказ у суді.
5. Розглянути питання про адаптацію статей 225 та 226 Кримінального процесуального кодексу до моделі «Барнахус», згідно якої запитання захисту та обвинувачення передаються судовому експерту, який потім передає запитання дитині у відповідний спосіб після завершення нейтрального судового інтерв'ю.
6. Внести до статей 224, 225, 226 Кримінального процесуального кодексу положення про те, що одна й та сама особа проводить усі інтерв'ю з дитиною, а також обмежити кількість інтерв'ю до суворо необхідної для розслідування та притягнення до відповідальності винного.
7. Внести зміни до параграфу 2 статті 226 Кримінального процесуального кодексу для забезпечення того, щоб співбесіду потрібно було відкласти, якщо дитина сильно переживає, незалежно від того, чи було вичерпано ліміт в одну годину.
8. Уточнити положення пункту 1.16.1 Правил проведення судово-медичної експертизи, щоб переконатися, що судово-медичний експерт не проводить судові інтерв'ю, а збирає інформацію про будь-які поточні медичні скарги та історію хвороби для судово-медичної експертизи.
9. Уточнити в Правилах проведення судово-медичних експертиз, що метою судово-медичної експертизи у справах про торгівлю дітьми, експлуатацію та жорстоке поводження є визначення загального стану здоров'я та самопочуття дитини, а також збір судово-медичних доказів.
10. Передбачити, що в приміщенні для проведення судово-медичної експертизи дитини може бути присутнім лише спеціаліст з судово-медичної експертизи, якщо дитина не бажає іншого.
11. Уточнити, що батьки, які можуть бути причетними до торгівлі людьми, експлуатації чи жорстокого поводження, не можуть слухати співбесіду, але потім отримують відповідний висновок.
12. Забезпечити призначення для дитини законного представника якомога швидше, як мінімум до проведення судово-медичної експертизи.

M. Включити до Кримінального процесуального кодексу принцип непокарання та непритягнення до відповідальності дітей, які постраждали від сексуального насильства, експлуатації та торгівлі людьми; Внести до статей 226 і 354 Кримінального процесуального кодексу обов'язок повідомляти дітей про те, що вони не будуть покарані або притягнені до відповідальності за злочинні дії, вчинені ними під час торгівлі чи експлуатації.

N. Запровадити підвищений рівень захисту приватного життя, особистої інформації, персональних даних та ідентифікаційних характеристик дітей-жертв як під час судового чи квазісудового розгляду, так і на шляху до відновлення, незалежно від рівня участі дитини в внутрішньодержавному кримінальному провадженні; Забезпечити, щоб новий ЦПД мав умови співставні із рівнем правоохоронних органів для зберігання всієї конфіденційної інформації, пов'язаної зі справою потерпілого або свідка.

O. Включити до Правил проведення судово-медичної експертизи конкретні положення щодо безпечного зберігання документації та санкціонованого доступу до неї. Будь-яка обробка персональних даних має відповідати CETS 108 (Конвенція про захист осіб щодо автоматичної обробки персональних даних) та її протоколу ETS 181 (Додатковий протокол до Конвенції 108 щодо наглядових органів та транскордонних потоків даних).

P. Щодо судового розгляду:

1. У статті 27 Кримінального процесуального кодексу вказати, що за певних обставин судове провадження, пов'язане з торгівлею людьми, експлуатацією та знущенням за участю дитини-жертви або дитини-свідка, повністю або частково проводиться в закритому режимі.
2. Внести зміни до статей 224 та 226 Кримінального процесуального кодексу таким чином, щоб усі судові інтерв'ю дітей-потерпілих або свідків записувалися за допомогою аудіовізуальних засобів та зберігалися відповідно до правил доказування для використання в якості доказів при судовому розгляді, щоб дитина могла уникнути переповідання історії, навіть якщо дитина повинна відповідати на запитання про свої свідчення під час судового розгляду.
3. Уточнити в Кримінальному процесуальному кодексі статтю 225 таким чином, щоб заборонити присутність підозрюваного в кімнаті для допитів, або, якщо це дозволено, що дитина може брати участь у односторонній відеоконференції, так щоб вона не бачила зловмисника. За жодних обставин не можна дозволяти підозрюваному розмовляти з дитиною.
4. Розширити статті 225 і 354 Кримінального процесуального кодексу таким чином, щоб показання, які вже дала дитина під час нейтральної судово-медичної експертизи, могли бути представлені як докази, а допит за цими показаннями стороною захисту, за потреби, міг бути здійснений через односторонні відеоконференції.
5. Внести зміни до статей 225 та 354 Кримінального процесуального кодексу, щоб дитина могла перебувати в ЦПД під час проведення будь-яких односторонніх відеоконференцій.
6. Розглянути можливість адаптації статей 225, 226 та 354 Кримінального процесуального кодексу до моделі «Барнахус», де питання захисту та обвинувачення передаються судовому експерту, який потім передає запитання дитині у відповідний спосіб.
7. Розглянути можливість залучення підготовленого захисника дітей, який був би членом багатопрофільної команди дитини від початку розслідування, а не вчителя, який міг бути або не був раніше поінформований про ситуацію з дитиною або не має підготовки щодо того, як поводитися з дитиною, яка отримала сексуальні травми.
8. У статті 336 Кримінального процесуального кодексу, так само, як і в статтях 224 і 226, згаданих вище, зазначити, що дитина-потерпілий або свідок може брати

участь у будь-якому судовому розгляді через відеоконференцію, яка є односторонньою, щоб потерпілий не бачив підозрюваного.

Q. Прийняти кодекс етики, що застосовується до всіх судових експертів, медичних експертів та інтерв'юерів, незалежно від їх статусу як працівника державного надавача судово-медичних послуг («спеціалізована державна установа, що здійснює судово-медичну діяльність») або експерта з приватного сектору. Додаткові рекомендації виділені по тексту жирним шрифтом.

В межах свого мандату щодо надання підтримки державам-учасникам ОБСЄ у імплементації зобов'язань ОБСЄ, ОБСЄ/БДІПЛ переглядає, на вимогу, проекти та чинне законодавство з метою оцінки відповідності міжнародним стандартам у галузі прав людини та зобов'язань ОБСЄ, і надає конкретні рекомендації щодо вдосконалення.

Зміст

I. ВСТУП	10
II. СФЕРА ОГЛЯДУ	10
III. АНАЛІЗ.....	11
1. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ОБСЄ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ТОРГІВЛІ, СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА ЗНУЩАНЬ	11
1.1 Відповідні джерела міжнародного права	11
1.1.1 Відповідні джерела ОБСЄ	13
1.1.2 Відповідні регіональні джерела та їх положення.....	14
1.2 Приклади держав-учасниць ОБСЄ.....	17
1.2.1 Центри дитячої юстиції/Центри захисту дітей	17
1.2.2. Модель «Барнахус».....	18
2. АНАЛІЗ ВІДПОВІДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	20
2.1 Визначення дитини	21
2.2 Приміщення, призначене для інтерв'ю з дітьми.....	22
2.3 Скоординований догляд за дитиною: багатопрофільна команда	24
2.4. Дитячі спеціалісти та дитячі протоколи за стадіями розвитку	27
2.4.1 Судово-медичні експертизи у справах про СЕНД/ОСЕНД.....	32
2.5. Відсутність примусової участі в кримінальному розслідуванні: судово-медична експертиза та судові інтерв'ю.....	33
2.6. Інтерв'ю, огляд і надання допомоги без зволікань	35
2.7. Повага до прав дитини: присутність у кімнаті	36
2.7.1 Судово-медична експертиза: Присутність у приміщенні	37
2.7.2. Судові інтерв'ю	39
2.8 Непокарання та непритягнення до відповідальності дітей-жертв	45
2.9 Конфіденційність даних.....	47
2.10 Захист дітей-жертв і свідків від травм у залі судового засідання	49
2.11. Забезпечення фізичного захисту в новому ЦПД	52
3. ПОДАЛЬШИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОВО-МЕДИЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ	53
3.1. Загальні зауваження до законодавства про судово-медичну експертизу	53

3.2. Незалежність постачальників судово-медичних експертних послуг – етичні гарантії.....	54
3.3. Сертифікація та акредитація. Стандарти практики.....	55
4. ПІДСУМКОВІ КОМЕНТАРІ	56
4.1. Використання гендерно-нейтральних формулювань	56
4.2 Оцінка впливу та підхід, що забезпечує участь зацікавлених сторін	57

Додаток: Кримінальний процесуальний кодекс України (№о 4651-VI від 13 квітня, 2012 року), Закон України «Про судову експертизу» (№4038-XII від 25 лютого 1994 року) та Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи (№6 від 17 січня 1995 року).

I. ВСТУП

1. 11 лютого 2021 року Уповноважений Президента України з прав дитини у партнерстві з Генеральною прокуратурою України направив до Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (далі – ОБСЄ/БДПІЛ) запит на надання рекомендацій щодо законодавчої та передової практики для створення першого Центру експертиз для дітей, які постраждали від торгівлі людьми та сексуальної експлуатації (надалі – Центр правосуддя для дітей (ЦПД)).
2. 16 лютого 2021 року ОБСЄ/БДПІЛ відповіло на цей запит, підтвердивши свою готовність підготувати запитуваний юридичний висновок та надати його в рамках своєї постійної підтримки правової реформи в Україні.
3. Цей Висновок можна читати у поєднанні з висновком щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенція Лансароте)².
4. Цей Висновок підготовлено у відповідь на вищезазначений запит. ОБСЄ/БДПІЛ провело цю оцінку в рамках свого мандату із надання допомоги державам-учасникам у дотриманні відповідних міжнародних стандартів верховенства права.³

II. СФЕРА ОГЛЯДУ

5. Сфера огляду цього Висновку охоплює лише відповідні чинні закони, які надійшли на перегляд: Кримінальний процесуальний кодекс України (2013 р. № 9-10, № 11-12, № 13), Закон України «Про судову експертизу» (1994 р. № 13). 28, ст. 232) та Правила проведення судово-медичної експертизи з приводу статевих станів (№ 6 від 17.01.95 р.). З огляду на це обмеження, Висновок не є повним і всебічним оглядом усієї правової та інституційної бази, що регулює захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Висновок також стосується дітей, які стали жертвами торгівлі людьми, особливо з метою експлуатації.
6. Висновок порушує ключові питання та звертає увагу на проблеми, що викликають занепокоєння. В інтересах стислості він більше зосереджений на тих сферах, які потребують змін або поліпшень, ніж на позитивних аспектах чинного законодавства. Наступні рекомендації ґрунтуються на міжнародних стандартах, нормах і практиках, а також на відповідних зобов'язаннях ОБСЄ згідно людського виміру. У Висновку також висвітлюються, коли це доречно, передові практики інших держав-учасниць ОБСЄ у цій сфері. Посилаючись на національне законодавство, ОБСЄ/БДПІЛ не рекомендує до застосування будь-яку конкретну модель країни, а радше зосереджується на наданні чіткої інформації про застосовні міжнародні стандарти, ілюструючи, яким чином вони реалізуються

² Там само

³ ОБСЄ/БДПІЛ провело цю оцінку в рамках свого мандату, визначеного Планом дій ОБСЄ щодо боротьби з торгівлею людьми (2003). Див. параграфи 9.1 і 15.1 Додатку до Рішення Ради міністрів ОБСЄ 2/03 про боротьбу з торгівлею людьми (2003), за адресою <http://www.osce.org/odihr/23866?download=true>.

на практиці в певних національних законах. До прикладу будь-якої країни завжди слід підходити з обережністю, оскільки він не обов'язково може бути відтворений в іншій країні, і його завжди слід розглядати у світлі ширшої національної інституційної та правової бази, а також контексту країни та політичної культури.

7. Крім того, відповідно до Плану дій ОБСЄ зі сприяння гендерній рівності 2004 року та зобов'язань щодо включення гендерної перспективи в діяльність, програми та проекти ОБСЄ, аналіз, запропонований у Висновку, враховує потенційно різний вплив закону, що розглядається, на дівчат і хлопчиків.⁴
8. Цей Висновок ґрунтується на неофіційному перекладі англійською мовою відповідних законів, здійснених на замовлення ОБСЄ/БДПЛ, який додається до цього документа як додаток. Можливі помилки в перекладі. Висновок буде перекладений українською, але англійська версія матиме перевагу у випадку виявлення розбіжностей.
9. З огляду на вищезазначене, ОБСЄ/БДПЛ зазначає, що цей Висновок не перешкоджає ОБСЄ/БДПЛ в майбутньому формулювати додаткові письмові чи усні рекомендації або коментарі щодо відповідних правових актів чи пов'язаного законодавства, які стосуються правової та інституційної бази, що регулює захисту дітей в Україні.

III. АНАЛІЗ

1. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ОБСЄ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ТОРГІВЛІ, СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА ЗНУЩАНЬ

1.1 Відповідні джерела міжнародного права

10. Міжнародне співтовариство визнає, що сексуальна експлуатація та насильство над дітьми є особливо жакливим порушенням прав людини і злочином, від якого діти потребують особливого захисту і догляду з метою одужання, який може надаватися вдома, а також поза ним. За даними ЮНІСЕФ, приблизно 2 мільйони дітей експлуатуються «секс-індустрією» щороку, а мільйони зображень дітей, які постраждали від насильства, поширюються в Інтернеті через сайти про сексуальне насильство над дітьми.⁵ За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, із 204 мільйонів дітей віком до 18 років у Європейському регіоні 9,6% зазнають сексуального насильства.⁶ Діти, які стали жертвами і діти, які стали

⁴ Див. п. 32 [Плану дій ОБСЄ зі сприяння гендерній рівності, прийнятого Рішенням № 14/04, MC.DEC/14/04 \(2004\)](#)

⁵ [Національний центр зниклих та експлуатованих дітей](#). Матеріали сексуального насильства над дітьми (МСНД) – це матеріали, що зображують акти сексуального насильства та/або зосереджені на геніталіях дитини. МСНД має багато форм, включаючи фотографії та відео, що розповідають про сексуальне насильство, безпосередні відеозаписи насильства на вимогу та інші «форми матеріалів, що представляють сексуальне насильство та експлуатацію дітей, такі як аудіофайли, письмові сюжетні лінії чи інші потенційні форми запису». Існує значний ступінь збігу між ринками МСНД та торгівлі дітьми сексуального характеру; дитина, яка стала жертвою торгівлі людьми, може експлуатуватися не лише для прямого продажу покупцям, а й через онлайн-торгівлю та продаж фотографій і відео дитини в сексуальних ситуаціях, або під час сексуального насильства над нею. Додаткову інформацію щодо цього аспекту можна знайти за адресою: [https://www.icmec.org/csam-model-legislation/#:~:text=150countries%20have%20refined%20or,CSAM\)%20law%20in%20196%20countries.&text=Require%20Internet%20Service%20Providers%20\(ISPs,or%20to%20some%20other%20agency](https://www.icmec.org/csam-model-legislation/#:~:text=150countries%20have%20refined%20or,CSAM)%20law%20in%20196%20countries.&text=Require%20Internet%20Service%20Providers%20(ISPs,or%20to%20some%20other%20agency).

⁶ [Насильство щодо дітей: боротьба з прихованим знущенням](#), Всесвітня організація охорони здоров'я (13 січня 2020 р.).

свідками насильства, експлуатації чи жорстокого поводження, отримують невідповідний догляд і піддаються ризику повторної травми після того, як вони потрапляють у правову систему, а також стикаються із нездатністю влади належним чином зібрати та зрозуміти їхні свідчення таким чином, щоб відбулося засудження винних. Ці постійні проблеми спонукали міжнародне співтовариство прийняти загальний і комплексний підхід, який наголошує як на важливості кримінального переслідування, так і прав людини дітей-потерпілих і свідків.

11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (КООНПД)⁷ посилається на Декларацію прав дитини та визнає, що «дитина через свою фізичну та психічну незрілість потребує особливих гарантій та догляду»⁸. Стаття 19, п. 2 Конвенції ООН з прав дитини, закликає до спеціальних захисних заходів для дітей, які постраждали від насильства або експлуатації, включаючи «виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, ... а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури». Стаття 39 Конвенції ООН з прав дитини додає, що «Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань», і, що важливо, що «Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини». Дітям з обмеженими можливостями, які так часто стають об'єктами сексуального насильства, експлуатації та торгівлі людьми⁹, слід приділяти особливу увагу, як стверджує стаття 23 Конвенції ООН про права дитини.
12. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (далі «Факультативний протокол»)¹⁰ додає додаткові рекомендації щодо забезпечення безпеки дітей-постраждалих, сімей, і свідків в Статті 8. Стаття 8 враховує особливі потреби дітей-постраждалих і свідків, відповідну підготовку та захист для всіх, хто працює з дитиною, а також забезпечення найкращих інтересів дитини як головне завдання в будь-якому судовому розгляді. Це означає, що такі діти отримують медичну допомогу, психосоціальну допомогу, освіту та відпочинок. Усі органи, які беруть участь у процесі здійснення правосуддя, від поліцейських до суддів, мають пройти підготовку щодо прав дитини, участі дітей в процесі та їх захисту. Крім того, дітям має бути надано право голосу у всіх питаннях, які їх стосуються, у тому числі під час судового розгляду, коли це необхідно та доречно. Вони також повинні бути повністю поінформовані про свої справи та свої права. Їхні погляди, потреби та занепокоєння слід враховувати під час будь-якого процесу, який зачіпає їхні особисті інтереси. Їх особа та конфіденційність в рамках судової системи мають бути захищені. Родичі також повинні бути забезпечені необхідним захистом. Слід уникати непотрібних затримок при розгляді справ і виборі засобів правового захисту.¹¹

⁷ Україна ратифікувала Конвенцію про права дитини 28 серпня 1991 року

⁸ Преамбула Декларації ООН про права дитини 1959 року.

⁹ Брифінг розвідки 2021 — Сексуальна експлуатація та насильство над глухими дітьми та дітьми-інвалідами в Інтернеті, Глобальний альянс «Ми захищаємо» (18 лютого 2021 р.) <https://www.weprotect.org/library/sexual-exploitation-abuse-deaf-disabled-children-online/>.

¹⁰ Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, ратифікований Україною у 2003 році. Зверніть увагу, що до Конвенції ООН про права дитини існує три факультативні протоколи: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/strengthening-convention-optional-protocols>

¹¹ ЮНІСЕФ: [Посібник з Факультативного протоколу до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії](#), с. 42-43.

13. Крім того, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї 2000 року, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (далі «Палермський протокол»)¹², вимагає в параграфі 2 Статті 6, щоб кожна держава-член забезпечила, щоб її внутрішня правова система дозволяла представляти та розглядати погляди та занепокоєння жертв торгівлі людьми «без шкоди для права на захист». Параграф 3 Статті 6 Палермського протоколу підкреслює важливість «здійснення заходів для забезпечення фізичного, психологічного та соціального відновлення» жертв торгівлі людьми, включаючи «співпрацю з неурядовими організаціями...» для консультування, інформування, медичної, психологічної, та матеріальної допомоги. Крім того, параграф 4 Статті 6 Палермського протоколу закликає кожну державу-члена враховувати «вік, стать та особливі потреби жертв торгівлі людьми, зокрема особливі потреби дітей...» при застосуванні вищезазначених рекомендацій.

14. Загальна нормативна база ООН забезпечує міцну основу для деталізації дій держав із запобігання сексуальній експлуатації дітей, забезпечення відновлення дітей, постраждалих від торгівлі людьми, експлуатації та знущань, а також для забезпечення притягнення до відповідальності їхніх кривдників.

1.1.1 Відповідні джерела ОБСЄ

15. Як держава-учасниця ОБСЄ, Україна зобов'язана дотримуватися основних принципів Плану дій ОБСЄ з боротьби із торгівлею людьми (далі «План дій ОБСЄ 2003 року»). План дій ОБСЄ зобов'язує держави розробляти та впроваджувати національні механізми перенаправлення, визначені як національні механізми співпраці, за допомогою яких державні суб'єкти, у стратегічному партнерстві з громадянським суспільством, виконують свої зобов'язання щодо захисту та сприяння реалізації прав людини жертв торгівлі людьми, особливо дітей.¹³

16. План дій ОБСЄ 2003 року, розділ III, пункти 5.1 і 5.2, також закликає забезпечити або покращити підготовку посадових осіб прикордонної служби, правоохоронних органів, суддів, прокурорів, імміграційних служб та інших відповідних посадових осіб з усіх аспектів торгівлі людьми, врахування в таких навчальних програмах питань прав людини та дітей та гендерно-чутливих питань, а також заохочення співпраці з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями та іншими елементами громадянського суспільства. Нещодавно це було повторно зазначено в рішенні Ради міністрів 6/18.¹⁴

17. На додаток до Плану дій ОБСЄ, Доповнення до Плану дій не лише закликає до дотримання прав людини жертв в судовому процесі та доступі до послуг, але також до спеціальної підготовки поліцейських, соціальних працівників та органів державної влади, які можуть вступати в контакт з постраждалими дітьми, та захисту від покарання дітей, примушених до злочинів.¹⁵

¹² Україна ратифікувала Палермський протокол 21 травня 2004 року.

¹³ План дій ОБСЄ по боротьбі з торгівлею людьми, 2 грудня 2003 р., розділ II, з посиланням на Палермський протокол.

¹⁴ РІШЕННЯ № 6/18 ПРО ПОСИЛЕННЯ ЗУСИЛЬ З ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ, ВКЛЮЧАЮЧИ НЕПОВНОЛІТНІХ, 7 грудня 2018 р., п. 3.

¹⁵ Рішення № 1107 Доповнення до Плану дій ОБСЄ з боротьби з торгівлею людьми: через десять років, 6 грудня 2013 р., розділ IV, п. 1.5.

18. Рішення Ради міністрів ОБСЄ 9/07, параграф 8 закликає держави сприяти правовому захисту, допомозі, відповідній медичній допомозі, реабілітації та інтеграційним програмам для постраждалих дітей і, у разі необхідності, забезпечити безпечне повернення додому дітей, які стали жертвами міжнародної торгівлі людьми.¹⁶ МС.DEC 7/17 ОБСЄ, параграф 2 закликає держави застосувати підхід, орієнтований на жертву та інформований про травму, який враховує відповідні гендерні проблеми хлопчиків і дівчаток, в найкращих інтересах дитини та повністю поважає права людини та основні права і свободи дітей-постраждалих.¹⁷ На декілька інших рішень та документів ОБСЄ будуть надаватися посилання по тексту документу.¹⁸

1.1.2 Відповідні регіональні джерела та їх положення

19. На регіональному рівні, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, також відома як «Конвенція Лансароте» [2007], вимагає криміналізації всіх видів сексуальних злочинів проти дітей, а також інформованої про травми, комплексної допомоги дітям, які постраждали від насильства, та їхнім родинам.¹⁹ Це один з найбільш релевантних і повних міжнародно-правових документів для створення ЦПД. Він закликає держави-учасниці прийняти конкретні закони для запобігання сексуальному насильству, захисту постраждалих дітей і притягнення до відповідальності винних у всіх формах сексуального насильства та насильства щодо дітей, створивши спеціальний моніторинговий механізм — «Комітет Лансароте»²⁰. Важливо, що статті 14 і 31 Конвенції Лансароте закликають кожну Сторону забезпечити короткострокове та довгострокове фізичне та психологічне відновлення жертв, враховувати потреби та погляди конкретної дитини, а також залучати неурядові організації та громадянське суспільство для надання допомоги, особливо під час кримінального провадження.

¹⁶ [РІШЕННЯ № 9/07 ПРО БОРотьБУ З СЕКСУАЛЬНОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ ДІТЕЙ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ](#) від 30 листопада 2007 р.

¹⁷ Рекомендації щодо правильного застосування відповідних правових стандартів можна знайти в [Кодексі поведінки щодо врахування травм, підготовленому Фондом Гелен Бамбер](#)

¹⁸ [Рішення № 685 Додаток до Плану дій ОБСЄ з боротьби з торгівлею людьми: Задоволення особливих потреб дітей-жертв торгівлі людьми у захисті та допомозі](#), 7 липня 2005 р.;

[Рішення № 15/06 «Про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей»](#), 5 грудня 2006 р.;

[Рішення № 13/04 «Особливі потреби дітей-жертв торгівлі людьми у захисті та допомозі»](#), 7 грудня 2004 р.;

[Рішення № 13/05 «Про боротьбу з торгівлею людьми»](#), 6 грудня 2005 р.;

[Рішення № 5/08: Посилення реагування кримінального правосуддя на торгівлю людьми за допомогою комплексного підходу](#), 5 грудня 2008 р.;

[Рішення № 7/17 «Посилення зусиль по боротьбі з усіма формами торгівлі дітьми, у тому числі з метою сексуальної експлуатації, а також іншими формами сексуальної експлуатації дітей»](#), 8 грудня 2017 р.;

[Рішення № 6/17 «Посилення зусиль щодо запобігання торгівлі людьми»](#), 8 грудня 2017 р.;

[Рішення № 6/18 «Посилення зусиль із запобігання та протидії торгівлі дітьми, у тому числі неповнолітніми без супроводу»](#), 7 грудня 2018 р.;

[ОБСЄ «Політичні та законодавчі рекомендації щодо ефективної реалізації положення про непокарання жертв торгівлі людьми»](#), 25 червня 2013 р.

¹⁹ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенція Лансароте) (2007 р.), [Усі держави Ради Європи ратифікували конвенцію Лансароте, Україна ратифікувала Конвенцію 27 серпня 2012 р.](#)

²⁰ Додаткову інформацію можна знайти в публікації ЕСПАТ, Зміцнення законів, спрямованих проти сексуальної експлуатації дітей, Практичний посібник (2008), доступний за адресою: <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/strengthening-laws-addressing-child-sexual-exploitation-practical-guide/>

20. Стаття 30 Конвенції Лансароте також вимагає, щоб кожна «Сторона вжила необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб розслідування та кримінальне провадження проводилися в найкращих інтересах та з дотриманням прав дитини», щоб «розслідування та кримінальне провадження не посилювали травму, якої зазнала дитина, і щоб після відповідної реакції кримінального правосуддя надавалася допомога, якщо це необхідно». Крім того, стаття 32 Конвенції Лансароте вимагає від держав гарантувати, що судові провадження триватиме, навіть якщо жертва відмовиться від своїх заяв.
21. Відповідно до турботи про найкращі інтереси та права дитини, стаття 34 Конвенції Лансароте закликає держави-сторони забезпечити, щоб «підрозділи або служби, відповідальні за розслідування, були спеціалізованими у сфері боротьби з сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством над дітьми, або щоб їхні працівники отримали підготовку для цієї мети. Такі підрозділи чи служби повинні мати відповідні фінансові ресурси». Крім того, у частині 1 статті 36 Конвенції Лансароте передбачено, що навчання з прав дитини та сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми має бути доступним для всіх осіб, які беруть участь у процесі, особливо для суддів, прокурорів та адвокатів.
22. Конвенція Лансароте у частині 1 статті 35 вимагає від держав-учасниць забезпечити, щоб інтерв'ю з дитиною, незалежно від того, чи є вона жертвою чи свідком, проводилися без невинуватених затримок у приміщеннях, призначених для інтерв'ювання дітей, фахівцями, підготовленими для цієї мети, з якомога обмеженою кількістю інтерв'ю. Відповідно до пункту 2 статті 35 цієї Конвенції інтерв'ю має бути зафіксоване на відео таким чином, щоб відеоплівка була прийнята як доказ під час судового розгляду.
23. Пункт 2 статті 36 Конвенції Лансароте передбачає проведення слухань без присутності громадськості та з використанням комунікаційних технологій, щоб жертва могла бути почута без присутності в залі.
24. Інші відповідні правові документи, на які буде посилається цей огляд, включають Конвенцію Ради Європи про протидію торгівлі людьми (далі «Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми»)²¹. Пункт 1 статті 27 цієї Конвенції радить державам забезпечити продовження судового переслідування незалежно від того, погоджується жертва брати участь в процесі чи ні. Пункт 3 статті 28 Конвенції Ради Європи проти торгівлі людьми закликає держави забезпечити дитині спеціальні заходи захисту, беручи до уваги найкращі інтереси дитини. Стаття 29 вказує, що держави повинні «забезпечити спеціалізацію осіб чи організацій у боротьбі з торгівлею людьми й наданні допомоги жертвам», а також, що «політики та діяльність її урядових відомств та інших державних установ, спрямовані проти торгівлі людьми» повинні координуватися, фінансуватися і щодо них мають проводитись навчання.
25. Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми також містить важливі положення, такі як стаття 5 (5), яка передбачає створення захисного середовища для дітей, щоб зменшити їх вразливість до торгівлі людьми. Стаття 6 Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми, як і згадана вище частина 5 статті 9 Палермського протоколу, закликає держави

²¹ [Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми, 2005 р.](#)

вжити заходів для запобігання торгівлі людьми. Це може включати дослідження щодо знеохочення, підвищення обізнаності про важливу роль ЗМІ та громадянського суспільства, інформаційні кампанії, спрямовані на владу та політиків, а також освітні заходи для хлопчиків і дівчаток. Стаття 10 цієї Конвенції закликає держави «забезпечити свої компетентні органи особами, які мають відповідну освіту й кваліфікацію для попередження й боротьби з торгівлею людьми, виявлення жертв цієї торгівлі й допомоги їм, зокрема дітям». Стаття 16 зобов'язує державу забезпечити безпечне повернення до країни походження або законного проживання, беручи до уваги безпеку жертви. Також варто зазначити, що частина 7 Статті 16 захищає дитину від повернення в іншу країну, якщо це не відповідає найкращим інтересам дитини. Стаття 30 стосується обов'язку надавати жертвам торгівлі людьми: а) захист приватного життя та, за необхідності, особистих даних; і б) безпеку та захист від залякування. Стаття 39 підкреслює, що права жертв та зобов'язання держав, передбачені Палермським протоколом, не зачіпаються Конвенцією Ради Європи про протидію торгівлі людьми.

26. Крім того, Україна також є учасницею Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність (надалі - «Будапештська конвенція»)²². Конвенція спрямована головним чином на (1) узгодження складів злочину, що містяться в національному матеріальному кримінальному праві і пов'язаних з ними положень у сфері кіберзлочинності (2) надання повноважень в рамках національного кримінально-процесуального законодавства, необхідних для розслідування та переслідування таких злочинів, а також інших правопорушень, скоєних за допомогою комп'ютерної системи або докази щодо яких є в електронній формі (3) встановлення швидкого та ефективного режиму міжнародного співробітництва²³.
27. У відповідних випадках, правова база Європейського Союзу (ЄС) буде використовуватися як інструмент порівняльного правового аналізу, оскільки Україна не є державою-членом. Особливе значення в цьому відношенні має Хартія Європейського союзу про основні права, яка безпосередньо забороняє торгівлю людьми відповідно до пункту 3 статті 5 і прямо посилається на права дитини, а також на захист і турботу, необхідні для їхнього добробуту в Статті 24.²⁴ Інші відповідні інструменти законодавства ЄС включають Директиву 2011/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу із сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією.²⁵ Важливо, що Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів (далі «Директива про жертви»)²⁶ відзначає високий рівень «вторинної та повторної віктимізації» дітей-жертв. У преамбулі (параграф 62) вона радить державам забезпечити, щоб персонал, який обслуговує постраждалих із особливими потребами, проходив спеціалізовані тренінги, у тому числі психологічну підготовку, і «розглянути можливість створення «єдиних точок доступу» або «єдиного вікна», які можуть задовольнити різні потреби жертв, коли вони

²² Договірний офіс Ради Європи - Україна

²³ Пояснювальний звіт до Конвенції про кіберзлочинність, Європейський договір, серія 185, с. 16

²⁴ Хартія основних прав Європейського Союзу, Офіційний вісник Європейського Союзу (2012/C 326/02)

²⁵ Директива 2011/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради, 13 грудня 2011 р.

²⁶ Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради, 25 жовтня 2012 р. («Директива про жертви»)

беруть участь у кримінальному провадженні, включаючи потребу в отриманні інформації, допомоги, підтримки, захисту та компенсації».

28. Також в цьому документі містяться посилання, що важливо, на практику Європейського суду з прав людини, який неодноразово виносив рішення у справах про експлуатацію та жорстоке поводження з дітьми та встановлював судову практику з цих питань відповідно до статей 3, 8 та 13 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Європейський суд з прав людини також постановив, що торгівля людьми як злочин, підпадає під зону порушень, заборонених статтею 4 ЄКПЛ, і, таким чином, випадки торгівлі дітьми, що мають на меті злочину сексуальну експлуатацію, також можуть спричинити порушення статті 4.²⁷

1.2 Приклади держав-учасниць ОБСЄ

1.2.1 Центри дитячої юстиції/Центри захисту дітей

29. Перша відома система «єдиного вікна» для дітей, які постраждали від сексуальних злочинів, була створена в 1985 році в Сполучених Штатах. Цей «Центр захисту дітей» об'єднав багатопрофільну, злагоджену команду з метою захисту дитини від повторної травми в процесі звернення за допомогою та правосуддям за завдане їй насильство.²⁸ «Повторна віктимізація» може мати навіть більш шкідливий вплив на дитину, ніж саме насильство.²⁹ З 1985 року в Сполучених Штатах і 34 країнах світу було створено понад 1000 центрів захисту дітей (також відомих як центри дитячої юстиції або «ЦПД»).³⁰
30. Типова багатопрофільна команда у ЦПД включає медичних працівників, представників правоохоронних органів, органів психічного здоров'я, прокуратури, служби захисту дітей, захисників прав жертв та інших фахівців, які працюють разом — поінформовані шляхом одного судового інтерв'ю — щоб прийняти рішення про те, як найкраще допомогти дитині одужати, зберігаючи при цьому докази.³¹ ЦПД пропонують судові інтерв'ю, терапію та медичні огляди, а також підготовку зали судового засідання, захист прав потерпілих, ведення справ та інші послуги під одним дахом.³² Правильне проведення судового інтерв'ю має вирішальне значення для успішного судового переслідування, оскільки більшість випадків сексуального насильства над дітьми не передбачають наявності жодних речових доказів, а мають покладатися на свідчення, надані жертвою.³³ ЦПД забезпечують сприятливе для дітей середовище, щоб зменшити занепокоєння, забезпечити комплексний догляд і гарантувати, що дитина почувається в безпеці, щоб поділитися своїми розповідями про торгівлю людьми, сексуальну експлуатацію або насильство.
31. Свідчення записуються на відеоплівку, щоб дитина могла уникнути повторної розповіді — наскільки це можливо. Записані на відео свідчення розглядаються як докази та зберігаються

²⁷ Європейський суд з прав людини, [Ранцев проти Кипру та Росії](#), (заява № 25965/04), рішення від 7 січня 2021 року, параграфи 282-288.

²⁸ [Національний центр захисту дітей, історія](#)

²⁹ Євгенія Генералова, [Що таке «Барнахус» і як він працює, Центр захисту дітей](#) (2016)

³⁰ [Національний центр захисту дітей, історія](#)

³¹ Національний дитячий альянс, [як працює модель ЦПД](#)

³² Національний дитячий альянс, [як працює модель ЦПД](#)

³³ Уповноважений у справах дітей у Англії, «Барнахус»: [Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії](#) (2015), с. 5, з посиланням на Уповноважений у справах дітей у Англії, [Захист дітей від шкоди — критична оцінка сексуального насильства над дітьми в сімейній мережі](#) (2015). Див. також [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 145

або передаються безпечно разом з будь-якими іншими судово-медичними доказами, отриманими ЦЮД з одягу або за результатами судово-медичної експертизи, для використання в судовому процесі. В ідеалі, відеозапис інтерв'ю буде використано в суді, і дитині не доведеться давати свідчення. Хоча багато справ закінчуються угодою про визнання винуватості без судового розгляду, «Застереження про конфронтацію» Конституції США дозволяє захисту допитувати дитину під час судового розгляду, якщо справа буде передана до суду.³⁴

32. У всіх випадках, але особливо у випадках ізоляції від батьків, дуже важливо, щоб дитина мала юридичне представництво. Стаття 35 (1) (f) Конвенції Лансароте безпосередньо стосується інтерв'ю, вказуючи, що «дитину може супроводжувати її законний представник або, у разі необхідності, доросла особа за її чи його вибором, якщо не було прийнято інше обґрунтоване рішення щодо цієї особи». Пункт 2 статті 20 Директиви 2011/93/ЄС стверджує, що загалом «держави-члени забезпечують, щоб діти-жертви мали без зволікання доступ до юридичних консультацій та, відповідно до ролі жертв у відповідній системі правосуддя, до юридичного представництва, у тому числі з метою витребування компенсації. Юридичні консультації та юридичне представництво є безкоштовними, якщо потерпілий не має достатніх фінансових ресурсів».
33. Присутність перекладача може знадобитися, якщо дитина та інтерв'юер не говорять однією мовою. Переклад мови жестів також може знадобитися для дитини та/або опікунів. У випадках, коли потрібен переклад, інтерв'юер повинен пояснити роль перекладача як дитині, так і перекладачеві. Перекладачі повинні бути повністю перевірені для роботи з дітьми, також мають бути перевірені їхні мовні навички. Перекладачі повинні бути нейтральними сторонами і не мати жодних особистих зв'язків з дитиною чи її сім'єю. За жодних обставин не слід використовувати осіб, які доглядають за ними, як перекладачів, оскільки у них можуть бути суперечливі інтереси, і надалі може бути складно прийняти інтерв'ю як доказ у суді. Рекомендується внести зміни до законодавства про судову експертизу, щоб встановити право на переклад, коли це необхідно.

1.2.2. Модель «Барнахус»

34. Ісландія розробила модель «Барнахус» в 1998 році для задоволення потреб, подібних до тих, що задовольняє ЦПД, щодо цілісного підходу до догляду, збору доказів та захисту дитини від травм у судовому процесі.³⁵ Швеція, Норвегія та Данія адаптували цю модель скоординованої та ефективної реакції до власних контекстів.³⁶ У 2016 році Литва відкрила Центр підтримки дітей, які стали жертвами сексуального насильства. Це єдина служба в Литві, яка надає спеціалізовані комплексні послуги дітям, які постраждали від сексуального насильства, та членам їхніх сімей, за потреби також можуть бути надані місця для ночівлі.³⁷ Інші країни також реалізували або виявили зацікавленість у впровадженні моделі «Барнахус».³⁸ Модель

³⁴ Crawford v. Washington, 541 U.S. 36 (8 березня 2004 р.) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/541/36/>. У рішенні, прийнятому 9 голосами «за» та 0 – «проти» Суд постановив, що застереження про конфронтацію в Шостій поправці дає підсудним право на очну ставку зі свідками та їх перехресний допит про їхні свідчення. Національний дитячий альянс, як працює модель ЦПД

³⁵ Уповноважений у справах дітей в Англії, «Барнахус»: Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії (2015), ps. 2 і 7.

³⁶ Уповноважений у справах дітей в Англії, «Барнахус»: Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії (2015), с. 7.

³⁷ Мережа Promise Barnahus: Литва

³⁸ Мережа Promise Barnahus

передбачає створення єдиного, зручного для дітей місця, де всі служби (державні органи, правоохоронні органи, терапевтична підтримка, медичне обстеження та інтерв'ю спеціально навченим експертом-криміналістом) можуть бути розташовані разом і, таким чином, можуть бути більш ефективними.³⁹

35. Розслідування без зайвого зволікання відповідає таким критеріям: 1) судове інтерв'ю проводиться за доказовим протоколом; 2) доказова обґрунтованість заяви дитини відповідає належному процесу, уникаючи при цьому необхідності повторення заяви дитини під час судового розгляду, якщо висунуто обвинувальний акт; 3) медична експертиза проводиться з метою судово-медичного розслідування та для забезпечення фізичного добробуту та одужання дитини; 4) надається психологічна підтримка, у тому числі короткострокові та довгострокові терапевтичні послуги, пов'язані з дитячою травмою та невинними членами сім'ї та опікунами; та 5) проводиться оцінка потреб у захисті та перевірки щодо безпеки дитини-жертви, а також братів і сестер у сім'ї.⁴⁰ Модель «Барнахус» також служить центром для співпраці між агенціями та центрами знань для інформації про насильство щодо дітей або кримінальну діяльність, спрямовану проти них.⁴¹ Слід зазначити, що обмін інформацією має здійснюватися відповідно до стандартів конфіденційності Конвенції Ради Європи про захист осіб щодо автоматичної обробки персональних даних (CETS № 108) та її протоколів (далі «CETS 108»). »).
36. Обидві моделі спрямовані на створення найкращих умов для отримання якісних доказів від дитини, водночас допомагаючи дитині всебічно відновитися та уникнути будь-яких додаткових травм. Позитивні зрушення були задокументовані. В Ісландії «розслідувано вдвічі більше випадків підозри на сексуальне насильство, кількість розслідуваних справ зросла втричі, і те саме стосується кількості вироків, винесених на щорічній основі».⁴² Сполучені Штати повідомляють про значно більший збір доказів, обґрунтування справи та передачу для обвинувачення у справах, які керуються ЦПД, порівняно з тими, які керуються Службою захисту дітей (СЗД).⁴³

³⁹ Уповноважений у справах дітей в Англії, «Барнахус»: Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії (2015), загалом та с. 9.

⁴⁰ Керівництво щодо стандартів якості «Барнахус» для міждисциплінарного та міжвідомчого реагування на дітей-жертв та свідків насильства: див. с. 70 для прикладу можливих заходів для захисту дитини після повідомлення про насильство (не лише сексуальне насильство має значення).

⁴¹ Додаткова інформація про модель «Барнахус» тут: мережа Promise Barnahus, Керівництво щодо стандартів якості «Барнахус» для міждисциплінарного та міжвідомчого реагування на дітей-жертв та свідків насильства, Євгенія Генералова, Що таке «Барнахус» і як це працює, Центр захисту дітей (2016). Дослідження показали, що повторні інтерв'ю людьми, які не навчені судово-медичному інтерв'юванню, ймовірно, спотворюють розповідь дитини про події шляхом навідних запитань і мають згубний вплив на розслідування кримінальних справ, див. Євгенія Генералова, Що таке «Барнахус» і як це працює, Центр захисту дітей (2016). Див. також, Уповноважений у справах дітей в Англії, «Барнахус»: Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії (2015), р. 5, Крім того, повторні розповіді про насильство знижує якість доказів, див. Уповноважений у справах дітей в Англії, «Барнахус»: Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії (2015), с. 5., з посиланнями на Уповноважений у справах дітей в Англії, захист дітей від шкоди — критична оцінка сексуального насильства над дітьми в сімейній мережі (2015)

⁴² Уповноважений у справах дітей в Англії, «Барнахус»: Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії (2015). с. 2 із посиланням на Брагі Гудбрандссона, генерального директора Barnaverndarstofa/ Урядового агентства із захисту дітей, Ісландія.

⁴³ «Наприклад, Smith et al. (2006) виявили, що місцеві правоохоронні органи були залучені до 71,4% справ ЦПД порівняно з 32,7% справ СЗД, медичний огляд був включений у 57,1% справ ЦПД порівняно з 12,7% справ СЗД, та у 50% справ ЦПД відбулося судово-медичне інтерв'ю порівняно з 13% справ СЗД. Крім того, 47,6% справ ЦПД були обґрунтованими порівняно з лише 12,7% справ СЗД. 3-поміж обґрунтованих справ, 80% справ ЦПД було направлено для відкриття кримінального провадження в порівнянні з 42,8% справ СЗД. Загалом, ці висновки свідчать про те, що ЦПД з більшою ймовірністю підтримували міждисциплінарний процес і з більшою ймовірністю передавали справи для судового переслідування порівняно з агентствами СЗД». ДжоАнна Елмквіст, Райан К. Шорі, Дженімарі Фебрес, Хізер Запор, Кіт Клостерманн, Аріан Шраттер, Грегорі Л. Стюарт, Огляд реагування центрів захисту дітей (ЦПД) на випадки жорстокого поводження з дітьми в Сполучених Штатах, Журнал агресії та насильницької поведінки (2015) (<https://www.nationalcjc.org/wp-content/uploads/2020/01/A-review-of-Childrens-Advocacy-Centers-response-to-cases-of-child-maltreatment-in-the-United-States.pdf>) с. 6, з посиланнями на Д.В. Сміт, Т.Г. Вітте та А.Е. Фрікер (2006). Результати надання послуг у випадках фізичного та сексуального насильства: порівняння послуг, що стосуються захисту дітей, та стандартних послуг. Жорстоке поводження з дітьми, 11, 354–360.

37. Варто зазначити, що описана в цьому документі модель «Барнахус» також включає, як у Литві та Норвегії, екстрені будинки дитини, які можуть «приймати дітей та молодь за короткий термін у разі виникнення надзвичайної ситуації»⁴⁴. Звичайно, необхідно зосередитися на експертизах та наданні допомоги дитині під час збору доказів щодо потенційних злочинців, але для дитини може бути шкідливо та небезпечно залишатися разом із потенційним злочинцем.
38. В обох моделях, дитина та особи, які доглядають за нею, отримують подальший догляд та допомогу, щоб забезпечити повне зцілення від травм насильства. Ці моделі забезпечують всебічне відновлення дитини, інтегруючи правову систему в процес, щоб забезпечити найкращі можливості для засудження винних у торгівлі людьми, сексуальній експлуатації та насильстві над дітьми.

2. АНАЛІЗ ВІДПОВІДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

39. Україна продемонструвала серйозну відданість протидії сексуальній експлуатації та насильству над дітьми (далі – «СЕНД»), включаючи сексуальну експлуатацію та насильство над дітьми онлайн (далі – ОСЕНД), а також торгівлю людьми. Подальші посилання на СЕНД/ОСЕНД також включають акти торгівлі людьми. Як зазначалося вище, Україна є державою-учасницею як Конвенції Лансароте, так і Будапештської конвенції, і доклала значних зусиль для перегляду внутрішнього законодавства з метою забезпечення кращого дотримання обох конвенцій. Законопроект № 3055 «Про внесення змін до окремих законів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенція Лансароте)»⁴⁵, підписаний 12 березня 2021 року, зокрема став основною віхою у вдосконаленні кримінального та кримінально-процесуального законодавства України для ефективнішого запобігання та протидії СЕНД/ОСЕНД.
40. До Кримінального кодексу України⁴⁶ внесено зміни щодо встановлення кримінальної відповідальності за:
- «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» (стаття 155 із змінами);
 - «Домагання дитини для сексуальних цілей» (нова стаття 156-1);
 - «Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження» (нова стаття 301-1);
 - «Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи» (нова стаття 301-2).

⁴⁴ https://www.bufoir.no/fosterhjem/Ulike_typer_fosterhjem/Beredskapshjem/.

⁴⁵ Повна версія законопроекту (українською мовою) доступна за посиланням: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68122 (востаннє відвідано 24 вересня 2021 року).

⁴⁶ Повна версія Кодексу (українською мовою) доступна за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=uk#Text> (востаннє відвідано 24 вересня 2021 року).

41. У Кримінальний процесуальний кодекс⁴⁷ було внесено зміни, зокрема, щоб забезпечити швидкий розгляд справ СЕНД/ОСЕНД в пріоритетному порядку. Статті 28 і 224 Кримінального процесуального кодексу мають на меті звести до мінімуму вторинну віктимізацію дитини через тривалий контакт із системою кримінального правосуддя. Також вітається, що стаття 224, пункт 9 КПК прямо забороняє перехресний допит уже допитаних підозрюваних та дітей-потерпілих/свідків у справах про СЕНД. Крім того, стаття 232 Кримінального процесуального кодексу передбачає можливість дистанційного опитування дітей-потерпілих/свідків за допомогою відеозв'язку. Одностороннє відео інтерв'ю (відеозапис, який можна показати пізніше) не згадується, див. також Розділ 3.11 нижче.
42. Типами судово-медичної експертизи, які мають найбільше значення для розслідувань СЕНД/ОСЕНД, є судова медицина, судова психологія та цифрова судова експертиза (включаючи судову ідентифікацію зображення людини)⁴⁸. Однак, цифрова судова експертиза виходить за рамки цього юридичного висновку.
43. Хоча в законодавстві України вже є багато елементів, необхідних для створення ЦПД, ці ресурси (такі як медичні працівники, правоохоронні органи, служби психічного здоров'я, прокуратура, служби захисту дітей, захист прав потерпілих) не містяться під одним, зручним для дітей дахом, не повністю профінансовані, і не мають права обмінюватися інформацією одна з одною, та не уповноважені збирати докази для судового розгляду. Більше того, увага чинного закону зосереджена на досягненні справедливості, а не на цілісному догляді за дитиною до, під час та після будь-якого судового процесу. Досвід держав-учасниць свідчить, що моделі ЦПД і «Барнахус» (див. розділи 1.2.1 і 1.2.2 вище) не лише запобігають подальшим травмам у відповідності до вимог міжнародного та регіонального законодавству, але також значно частіше ведуть до отримання доказів, які можна використовувати, і до притягнення до відповідальності винних у торгівлі людьми, експлуатації та жорстокому поводженні з дітьми. Наведений нижче аналіз та рекомендації спрямовані на те, щоб Україна могла реагувати на фізичні, психологічні та юридичні потреби дітей у гендерно-чутливий, відповідний вікові та завданій травмі спосіб, дотримуючись принципів недискримінації. У всіх діях щодо дітей, незалежно від того, чи вчиняються вони державними чи приватними установами соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергове значення мають найкращі інтереси дитини, відповідно до пункту 1 статті 3 Конвенції ООН про права дитини.⁴⁹

2.1 Визначення дитини

44. Оскільки в Україні досі немає спеціального закону про ЦПД, незрозуміло, для якого віку дітей ЦПД буде використовуватись. Ані Закон про судову експертизу, ані Правила проведення судово-медичної експертизи не містять визначення дитини, хоча час від часу згадується вік (пункт 2.1.1 Правил щодо визначення статевої зрілості жінок 14-18 років, пункт 2.4.1 Правил згадує 16 років; у пункті 2.13.1 Правил зазначено статеву зрілість у

⁴⁷ Повна версія Кодексу (українською мовою) доступна за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (востаннє відвідано 24 вересня 2021 року).

⁴⁸ Цей перелік може не зовсім термінологічно збігатися з відповідними найменуваннями, що використовуються в Україні, які неможливо було встановити для цілей цього аналізу через відсутність типології судових експертиз в Законі України про судову експертизу.

⁴⁹ Те саме зобов'язання було встановлено також Європейським судом з прав людини у справі *A і B проти Хорватії* (Заява № 7144/15), рішення від 20 червня 2019 року, параграфи 121-128.

чоловіків віком 14-18 років). Щодо віку для добровільних статевих актів, будь ласка, дивіться також висновок щодо імплементації захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Конвенція Лансароте) (Висновок 2020 року)⁵⁰. У частині 4 статті 242 Кримінального процесуального кодексу йдеться про визначення віку для цілей кримінальної відповідальності. Стаття 52, частина 2 (1) Кримінального процесуального кодексу вказує, що підозрюваний віком до 18 років є «неповнолітнім» і повинен мати захисника. Стаття 354, частина 2 Кримінального процесуального кодексу передбачає особливий захист свідків віком до 16 років, але, схоже, залишає на розсуд суддів захист «неповнолітніх» дітей старшого віку, стаття 354, параграф 1 (Див. також Висновок 2020 року⁵¹).

45. Стаття 3 (а) Конвенції Лансароте визначає дітей як осіб віком до 18 років. Це також стосується інших відповідних джерел, включаючи Директиву ЄС 2011/93/ЄС, статтю 2 (а), Конвенцію Ради Європи про торгівлю людьми, статтю 4 (d), Палермський протокол і статтю 3 (d), який використовує те саме визначення дитини, що й в статті 1 Конвенції ООН про права дитини. Важливо, що пункт 3 статті 10 Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми говорить: «Коли вік жертви невизначений і є підстави вважати, що жертва є дитиною, він чи вона вважається дитиною і до нього/неї вживаються спеціальні заходи захисту до встановлення його/її віку». Параграф 2 статті 8 Факультативного протоколу повторює це, вказуючи, що «Держави-учасниці забезпечують, щоб невизначеність щодо фактичного віку жертви не перешкождала початку кримінального розслідування, у тому числі розслідування, спрямованого на встановлення віку жертви» з метою більш детального роз'яснення наслідків, які оцінка віку може мати на розслідування та процедури захисту.

РЕКОМЕНДАЦІЯ А

- **Зробити запланований ЦПД доступним для всіх дітей (осіб, які ще не досягли 18 років). У разі невизначеності щодо віку, ЦПД має надавати послуги допоки вік не буде підтверджено;**
- **Надавати дітям віком до 18 років повний спектр заходів захисту до, під час та після закінчення кримінального провадження щодо торгівлі людьми, експлуатації та сексуального насильства;**
- **Внести зміни до статті 354(1) Кримінального процесуального кодексу, щоб забезпечити однакові захисні заходи як дітям-свідкам, так і дітям, які стали жертвами сексуальних злочинів, або дітям, які стали об'єктом торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації.**

2.2 Приміщення, призначене для інтерв'ю з дітьми

46. Пунктом 1.6 Правил проведення судово-медичної експертизи України наразі визначено, що судово-медичні експертизи мають проводитися в «теплому приміщенні, як правило, при звичайному денному світлі», але немає вимоги, щоб це було приміщення, пристосоване для

⁵⁰ ОБСЄ/БДПЛ – [Юридичний висновок щодо проектів змін до окремих законодавчих актів України, що стосуються імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства \(конвенція Лансароте\)](#), 9 вересня 2020 р., параграф 22

⁵¹ ОБСЄ/БДПЛ – [Юридичний висновок щодо проектів змін до окремих законодавчих актів України, що стосуються імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства \(конвенція Лансароте\)](#), 9 вересня 2020 року, параграфи 21-23

дітей. Більше того, щоб забезпечити експертну увагу спеціалістів (фахівців з венеричних захворювань, токсоплазмозу, резус-конфлікту, зразків для лабораторних досліджень, проктолога тощо), чинне законодавство (пункти 1.9, 2.4.5, 2.8.4, 2.13.5(в), 2.14.5, 2.16.1 Правил проведення судово-медичної експертизи) вимагає, щоб діти відвідували багато різних установ, щоб отримати послуги, у той час як деякі або усі з них можуть бути непристосованими для дітей. Відправлення дитини та особи, яка доглядає за нею, у різні установи та проведення щодо дитини декількох експертиз у цих установах посилює стрес для дитини та її опікунів. Щоб уникнути «вторинної та повторної віктимізації», яку зазнають діти-жертви, Директива про жертви (параграф 62) радить державам «розглянути можливість створення «єдиних точок доступу» або «єдиного вікна» для задоволення численних потреб жертв, коли вони беруть участь у кримінальному провадженні, включаючи необхідність отримання інформації, допомоги, підтримки, захисту та компенсації». **Рекомендується відвести одне, зручне для дітей, місце для проведення всіх оглядів, і відправити проби для тестування, якщо це необхідно, або залучити медичних експертів, коли потрібно.**

47. Стаття 39 Конвенції ООН про права дитини підкреслює важливість «середовища, яке сприяє здоров'ю, самоповаги та гідності дитини» для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній реінтеграції дітей, які постраждали від будь-якої форми недбалості, експлуатації або жорстокого поводження». Крім того, пункт 1 (b) статті 35 Конвенції Лансароте передбачає проведення інтерв'ю у приміщеннях, призначених для допитів дітей. Наразі в Законі про судову експертизу немає нічого, що заважало б відправити дитину до державної психіатричної установи для інтерв'ювання судовим експертом.
48. Найкращий досвід існуючих ЦПД передбачає використання приміщення, пофарбованого в теплі кольори, з дитячими меблями та творами мистецтва, що не мають фантастичного характеру⁵². Дітям молодшого віку може бути корисно мати доступ до паперу та маркерів під час судового інтерв'ю⁵³; однак, щоб створити середовище для того, щоб говорити правду, використовувати матеріали, які заохочують до гри чи фантазії, не рекомендується, так само як і будь-яка інтерпретація інтерв'юером способів використання дитиною медіа чи інших продуктів.⁵⁴ Кімната для судового інтерв'ю має бути обладнана для аудіо- та відеозапису, а слідчі та інші працівники ЦПД повинні мати можливість спостерігати за інтерв'ю за межами кімнати.⁵⁵
49. Кімната медичного огляду має бути обладнана аналогічно, мати можливість для цифрової фото- або відеофіксації медичного огляду та бути повністю укомплектована всім необхідним

⁵² Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи*, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015), с. 6.

⁵³ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи*, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015), с. 6, з посиланням на Д.А. Пул та Дж.Дж. Дікінсон. 2014. Заспокоїливе малювання під час слідчих інтерв'ю: докази безпеки популярної практики. Жорстоке поводження та недбале ставлення до дітей 38(2):192–201.

⁵⁴ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи*, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015), с. 6.

⁵⁵ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи*, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015), с. 6 із посиланням на Національний дитячий альянс. 2013. Анотована бібліографія емпіричної та наукової літератури, що підтримує десять стандартів акредитації Національним дитячим альянсом, 2-е вид. Вашингтон, округ Колумбія: Національний дитячий альянс, також з посиланням на Myers, 2005; НКА, 2013; Пенс і Вільсон, 1994.

педіатру для догляду за здоров'ям дитини⁵⁶, а також для збору та збереження доказів для перевірки та використання в судовому процесі.⁵⁷ Оглядова кімната також має бути повністю обладнана, щоб задовольнити потреби дітей з обмеженими можливостями.⁵⁸

50. Важливо зазначити, що «Барнахус» розміщує свої центри в житлових кварталах і уникає надання будь-яких послуг для дорослих на території закладу.⁵⁹

РЕКОМЕНДАЦІЯ В

- **Створити центр за принципом єдиного вікна, щоб діти могли брати участь у процесі слідства та обвинувачення з максимальними ресурсами, спрямованими на уникнення повторної травми;**
- **Забезпечити, щоб дітям, які перебувають у безпосередній небезпеці, були доступні послуги будинків невідкладної допомоги, куди вони могли б звернутися на час судового розгляду, якщо вони проживали зі своїм кривдником.**

51. Для поглибленого аналізу судово-медичного законодавства, включаючи судові інтерв'ю, див. розділ 3 нижче.

2.3 Скоординований догляд за дитиною: багатопрофільна команда

52. Хоча українське законодавство, що розглядається, містить положення про певний нагляд за розслідуванням торгівлі людьми, експлуатації чи сексуального насильства з боку кількох зацікавлених сторін (слідчого, прокурора чи судді, ст. 56 КПК, а також присутність вчителів, психолога, лікаря, та законних представників (статті 226 і 227 Кримінального процесуального кодексу) для цілей судового розгляду, метою, визначеною відповідним міжнародним правом і найкращою практикою, є скоординовані зусилля всієї відповідної допомоги для цілісного догляду за дитиною до, під час та після завершення процесу. Пункт 1.9 Правил проведення судово-медичної експертизи у його теперішній редакції викликає занепокоєння в цьому відношенні, оскільки вимагає відсилання «при підозрі на наявність у обстежуваного(ої) венеричного захворювання або трихомоніаза експерт повинен направити його(її) у встановленому порядку на обстеження у шкірно-венерологічний диспансер з метою отримання письмового висновку». Дане правило не робить винятку для дітей, тому на практиці це означає піддавати дитину тривалому і травматичному повторному огляду в різних місцях. Обстеження дітей-жертв вимагає скоординованої реакції команди всіх залучених фахівців. Модель «Барнахус» (подібно до ЦПД (що наразі пілотується в Україні (м. Вінниця)⁶⁰) можна вважати прикладом хорошої практики в цьому плані, оскільки вона дозволяє об'єднати під одним дахом багатопрофільну команду практиків, щоб у разі потреби отримати додатковий висновок або перенаправити дитину не доводилося зазнавати

⁵⁶ Див. список обладнання та витратних матеріалів на с. 67. [Національного протоколу проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.)

⁵⁷ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 83 і 89.

⁵⁸ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 35, 125, 183.

⁵⁹ Євгенія Генералова, [Що таке «Барнахус» і як він працює, Центр захисту дітей](#) (2016)

⁶⁰ Підрозділ «Барнахус» запрацював у червні 2021 року (див. <https://mobile.twitter.com/PROMISEBarnahus/status/1406877085222703105>).

потенційно травматичного транспортування між різними установами. Модель ЦПД/центр захисту дітей в цьому аспекті подібна до моделі «Барнахус».

53. Відповідне міжнародне та регіональне законодавство рясніє закликами координувати догляд за дитиною-жертвою чи свідком та опікуном дитини. Стаття 19 Конвенції ООН про захист прав людини закликає соціальні програми надавати необхідну підтримку дитині та тим, хто доглядає за нею, а також до звітування, направлення, розслідування, лікування та, у відповідних випадках, участі в судовому процесі. План дій ОБСЄ 2003 року (Розділ III, параграф 5) закликає до підготовки працівників правоохоронних органів, суддів, прокурорів та інших відповідних посадових осіб з усіх аспектів торгівлі людьми, приділяючи особливу увагу дітям та гендерно-чутливим питанням, та заохочуючи співпрацю з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями та іншими елементами громадянського суспільства. МС.DEC ОБСЄ № 13/05, п. 1 визнає дітей-жертв «найуразливішими і найменш захищеними жертвами торгівлі людьми» та закликає до ефективного реагування на їхні потреби. МС.DEC ОБСЄ 5/08, параграф 4 просить держави-учасниці «розглянути питання про налагодження співпраці між правоохоронними органами та організаціями громадянського суспільства» для надання допомоги та підтримки жертвам торгівлі людьми у кримінальному провадженні. Крім того, пункт 5 закликає держави «забезпечити спеціальні заходи захисту та допомоги дітям, які постраждали від торгівлі людьми, протягом кримінального провадження відповідно до принципів найкращих інтересів дитини, недискримінації, участі та можливості для дитини бути почутою». Нарешті, МС.DEC ОБСЄ № 6/17, параграф 5 закликає держави «вжити належних заходів для ефективної боротьби з торгівлею людьми, розробивши узгоджені процедури та навчальні курси, зокрема щодо виявлення та захисту жертв торгівлі людьми, у тому числі для відповідних органів влади, організацій громадянського суспільства, медичних та соціальних працівників, а також інших осіб, які можуть мати перший контакт з жертвами».
54. Стаття 14, параграф 2 Конвенції Лансароте закликає кожну Сторону «співпрацювати з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями чи іншими представниками громадянського суспільства, які займаються наданням допомоги жертвам». Пункт 2 статті 30 Конвенції Лансароте передбачає, що кожна Сторона повинна застосовувати захисний підхід до жертв, забезпечуючи, щоб розслідування та кримінальне провадження не посилювали травму, яку зазнала дитина, і щоб по закінченні відповідних заходів кримінального правосуддя відбувалося надання допомоги, якщо потрібно. Пункт 5 статті 31 Конвенції Лансароте передбачає «можливість для груп, фондів, асоціацій, урядових чи неурядових організацій надавати допомогу та/або підтримку жертвам за їх згодою під час кримінального провадження щодо злочинів, встановлених відповідно до цієї Конвенції». Стаття 6 Палермського протоколу закликає держави-учасниці забезпечити «фізичне, психологічне та соціальне відновлення жертв торгівлі людьми, у тому числі, у відповідних випадках, у співпраці з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями та іншими елементами громадянського суспільства, і, зокрема, надання... (b) консультацій та інформації, зокрема щодо їхніх законних прав, мовою, яку можуть зрозуміти жертви торгівлі людьми; (c) медична, психологічна та матеріальна допомога...».

55. Стаття 29 Конвенції Ради Європи про торгівлю людьми вимагає від кожної Сторони «вжити таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення координації політики та діяльності її урядових відомств та інших державних установ, спрямованої проти торгівлі людьми, коли це потрібно, шляхом створення координаційних органів».
56. Скоординований догляд гарантує, що дитина має доступ до всього, що їй необхідно для повного одужання, запобігає подальшій віктимізації, спричиненій переповіданням травматичних подій, і уникає деградації доказів через переповідання історії. Скоординований догляд також підвищує ймовірність того, що потерпілий звернеться за допомогою. Зокрема, у випадку торгівлі людьми, яка підвищує ймовірність того, що дитина знову стане жертвою торгівлі людьми в майбутньому, скоординований догляд має вирішальне значення для цілісного одужання дитини та відновлення її нормального життя.
57. Досвід ЦПД свідчить про те, що «координація та комунікація між особами, які надають першу допомогу, можуть також покращити документацію та докази, зібрані під час судово-медичної допомоги, а також інформацію, зібрану під час судових інтерв'ю»⁶¹. Це, у свою чергу, допомагає правоохоронним органам та службам захисту дітей розслідувати ці випадки, убезпечити дітей та підтримати прокурорів у переслідуванні винних⁶². Кожен член команди підтримує інших у виконанні своєї ролі. Багатопрофільна команда для типового ЦПД включає медичних працівників, представників правоохоронних органів, спеціалістів із психічного здоров'я, представників прокуратури, служби захисту дітей, захисту прав жертв та інших спеціалістів, якщо це необхідно⁶³. Модель «Барнахус» використовує схожий список: соціальні служби, поліція, прокуратура, судова медицина, педіатрія та дитяча та підліткова психіатрія (ДПП)⁶⁴. Тому рекомендується включити в українське законодавство положення, які враховують наведені нижче рекомендації.

РЕКОМЕНДАЦІЯ С

- **Забезпечити багатопрофільну команду для роботи в новому ЦПД;**
- **Розробити та прийняти, на додаток до Правил судово-медичної експертизи, набір нормативно-правових актів для створення багатопрофільного механізму реагування на сексуальне насильство над дітьми від початкової реакції до медичного огляду та будь-яких можливих медичних направлень⁶⁵;**
- **Уникати необхідності огляду дітей більше ніж в одному закладі та відповідно переглянути Правила проведення судово-медичної експертизи;**
- **Розробити та прийняти, на додаток до Правил судово-медичної експертизи, набір нормативно-правових актів для створення міждисциплінарного механізму реагування на сексуальне насильство над дітьми від початкової реакції до медичного огляду та будь-яких можливих медичних направлень.**

⁶¹ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок (квітень 2016 р.) с. 43

⁶² Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.) с. 43

⁶³ Для прикладу багатопрофільної команди з права дивіться <https://www.leg.state.nv.us/App/NELIS/REL/81st2021/Bill/7667/Text> (Розділ 4) «Багатопрофільна команда» означає команду, що складається з фахівців різного профілю, скликаних центром захисту дітей для реагування на жорстоке поводження з дитиною чи недбале ставлення до дитини або розробки стандартів ... цього акту. До складу такої групи можуть входити, але не обмежуючись, правоохоронці, представники органів, які надають допомогу у справах дітей, районні прокурори або їх заступники, надавачі медичних послуг та захисників жертв жорстокого поводження з дітьми чи недбалого ставлення до дітей». Дивіться також [Національний дитячий альбюнс, як працює модель ЦПД](#)

⁶⁴ <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/what-barnahus-and-how-it-works>

⁶⁵ Щоб дізнатися більше про національні механізми перенаправлення, див. [Національні механізми перенаправлення: об'єднання зусиль із захисту прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми](#), Бюро демократичних інститутів та прав людини, ОБСЄ (30 липня 2021 р.)

58. Включення судово-медичного експерта в якості основного надавача послуг в такий механізм реагування дозволяє застосувати більш ефективний та результативний підхід, зводячи до мінімуму кількість необхідних кроків для прийняття рішень та проведення експертизи у приміщенні багатoproфільного слідчого центру (наприклад, ЦПД, «Барнахус» або інший подібний заклад), а не в умовах лікарні за умовчанням.

2.4. Дитячі спеціалісти та дитячі протоколи за стадіями розвитку

59. У Кримінальному процесуальному кодексі, Правилах проведення судово-медичних експертиз та Законі про судову експертизу наразі відсутня вимога щодо того, щоб особи, які здійснюють догляд, експертизу чи розслідування, були спеціалістами з торгівлі людьми або навіть з догляду за дітьми. Правила проведення судово-медичної експертизи також не розрізняють будь-яких відмінностей в процедурах експертизи, характерних для стадії розвитку дитини (пункти Правил проведення судово-медичної експертизи 1.10, 2.1.5, 2.3.3, 2.3.4, 2.4.3, 2.10.2(b), 2.11.3 щодо обстеження простати, 2.13.3(b), 2.16.4(c)). Загальний протокол обстеження по суті однаковий для всіх пацієнтів/суб'єктів обстеження, винятком є лише пункт 2.4.1 Правил, який стосується конкретно «осіб до 16 років». Щоб уникнути ризиків повторної травми дитини шляхом болючої внутрішньої судово-медичної експертизи, пропонується встановити особливий порядок судово-медичної експертизи щодо всіх осіб віком до 18 років.

60. Крім того, статтями 226, 227 і 354 Кримінального процесуального кодексу допускається перебування в приміщенні для допитів та оглядів вчителя, психіатра/психолога та судово-медичного експерта. Неясно, чи мають ці особи досвід роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, експлуатації чи жорстокого поводження. Але дитина може відчувати, що їх присутність заспокоює, як зазначено у Статті 8 Факультативного протоколу.

61. У Конвенції ООН про права дитини чітко сказано, що «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування».⁶⁶ Далі стаття 19 Конвенції ООН про права дитини вимагає спеціальних захисних заходів для дітей, які постраждали від жорстокого поводження або експлуатації, включаючи «виявлення, повідомлення, передачу на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, ... а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.». Стаття 34 Конвенції Лансароте закликає держави-учасниці забезпечити, щоб «особи, підрозділи або служби, відповідальні за розслідування, були спеціалізованими у сфері боротьби з сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством над дітьми, та пройшли відповідну професійну підготовку». Крім того, стаття 36 Конвенції Лансароте закликає, щоб навчання з прав дітей, сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми було доступним для всіх осіб, які беруть участь у процесі, особливо для суддів, прокурорів та адвокатів. Стаття 35 (1)(c) Конвенції Лансароте також вимагає, щоб інтерв'ювання дітей проводили фахівці, підготовлені для цієї мети. **Таким чином,**

⁶⁶ Преамбула КООПД

українське законодавство виграє від доповнення та складання протоколів, які б запровадили ці принципи на практиці.

62. Крім того, Додаток до Плану дій ОБСЄ не лише закликає до дотримання прав людини жертв під час юридичного процесу та доступу до послуг, але й до спеціальної підготовки поліцейських, соціальних працівників та представників державних органів, які контактують із постраждалими дітьми. МС.DEC 6/18 ОБСЄ (параграф 3) спеціально закликає держави: «Надати, у відповідних випадках, державним постачальникам послуг та установам, які контактують з дітьми, відповідні вказівки та навчання щодо того, як правильно ідентифікувати, звітувати, допомагати та захищати дітей, які постраждали від торгівлі людьми, відповідно до віку та таким чином, що враховує відповідні гендерні особливості дівчат і хлопчиків» і «прийняти підхід, орієнтований на потреби жертви та ступінь травми, який враховує відповідні гендерні потреби дівчат і хлопчиків та найкращі інтереси дитини, а також повністю поважає права людини та основні свободи дітей, які постраждали від торгівлі людьми».⁶⁷
63. Найкраща практика ЦПД і «Барнакус» включає судових експертів, які адаптують процес інтерв'ю та очікування від них до рівня розвитку дитини⁶⁸, і медичних експертів, які є спеціалістами з питань жорстокого поводження з дітьми, які змінюють свої комунікації та техніки відповідно до фізичного та психічного розвитку дитини.⁶⁹ Найкраща практика також включає прокурорів і суддів, які розуміють, що спогади дитини про події не можуть бути лінійними, розповідати про конкретні приклади або повністю описувати фізичне насильство.⁷⁰ Вони також розуміють, що дитяча пам'ять про подію може бути затьмарена ліками, які дають для досягнення пасивності дитини.⁷¹ [Див. також Розділ 2.10 про захист дітей-жертв і свідків від травм у залі суду].

РЕКОМЕНДАЦІЯ D

Призначати для допомоги дитині у кримінальному провадженні лише осіб, які пройшли спеціальне навчання щодо особливих потреб та методів роботи з дітьми, які постраждали від торгівлі, сексуального насильства чи експлуатації.

64. Найкращі практики також вимагають, щоб дітей передпубертатного віку, через їх недостатній фізичний розвиток, не оглядали інвазійними методами, за винятком випадків, коли вони знаходяться під анестезією, і лише тоді, коли анестезія вже необхідна для лікування травми (наприклад, аногенітальна кровотеча або травма, масова, або чужорідне

⁶⁷ РІШЕННЯ № 6/18 ПРО ПОСИЛЕННЯ ЗУСИЛЬ ІЗ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ, ВКЛЮЧАЮЧИ НЕПОВНОЛІТНІХ БЕЗ СУПРОВОДУ, 7 грудня 2018 р., параграфи 2 і 3. Див. також параграф 6.

⁶⁸ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015), с. 3.

⁶⁹ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), стор 23

⁷⁰ Дивіться Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015 р.), с. 5 і 8.

⁷¹ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 159 з посиланням на Л. Бехтель та С. Голстедж (2007). Кримінальне отруєння: сексуальне насильство за допомогою наркотиків. Клініки невідкладної медицини Північної Америки, 25(2), 499–525 та

тіло (предмет)).⁷² Збір доказів зсередини (вагінальні мазки та мазки з шийки матки) є непотрібним і болючим для дітей передпубертатного віку.⁷³ Не можна використовувати медичні дзеркала для дітей передпубертатного віку.⁷⁴ Крім того, діти жіночої статі, які перебувають у стані менархії (перед першим менструальним циклом), також повинні бути захищені від використання дзеркала; дзеркала слід використовувати лише жінкам після менархії і лише тоді, коли використання не викликає болю.⁷⁵ Пальцевий огляд заднього проходу у хлопчиків або дівчаток слід проводити тільки якщо спостерігається «в'ялість сфінктера».⁷⁶ Аноскопію слід використовувати лише 1) під седацією або анестезією, 2) якщо є кровотеча із заднього проходу, очевидна травма та/або утворення або чужорідне тіло.⁷⁷ Для всіх оглядів усіх дітей має бути поставлено мету, щоб іспит був безболісним, аби уникнути повторної травми дитини.⁷⁸

РЕКОМЕНДАЦІЯ Е

Виключити проведення щодо дітей передпубертатного віку інвазійних внутрішніх оглядів, включаючи використання дзеркал та цифрового огляду чи аноскопії, шляхом змін до Правил проведення судово-медичної експертизи.

65. Чинне законодавство України для визначення стадії розвитку дитини значною мірою покладається на вимірювання тіла, які передбачають однаковість за етнічною приналежністю та станом здоров'я (Правила проведення судово-медичної експертизи, пункт 2.1.4). Вимірювання вимагають болісного вторгнення в організм дітей, що потенційно знаходяться на передпубертатній або ранній пубертатній стадії розвитку, пункт 2.1.5 Правил проведення судово-медичної експертизи.
66. Різноманітність населення в Україні така, що діти, які направляються на медичні огляди, пов'язані з торгівлею людьми, експлуатацією або жорстоким поводженням з дітьми, можуть бути представниками різних етнічних груп із певними відмінностями у розмірах тіла в період статевого дозрівання. Стан здоров'я та харчування також може вплинути на ці розміри. Найкраща практика вказує на те, що «втручання мають базуватися на знаннях щодо конкретних груп населення про розвиток та відмінності між варіантами норми».⁷⁹

⁷² [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 68

⁷³ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 68.

⁷⁴ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок (квітень 2016 р.), с. 87, 135.

⁷⁵ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 11.

⁷⁶ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 144.

⁷⁷ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 144.

⁷⁸ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 135

⁷⁹ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства щодо жінок, (квітень 2016 р.), с. 10: Розвиток статевих ознак дітей препубертатного віку відображається як стадія 1 або стадія Таннера». Будь ласка, див. с. 207 Національного протоколу щодо діаграм стадій Таннера. «СТАДІЇ ТАННЕРА докладно описують фізичні ознаки розвитку грудей, лобкового волосся та чоловічих статевих органів для п'яти стадій статевого

РЕКОМЕНДАЦІЯ F

- Внести зміни до Правил проведення судово-медичної експертизи щодо інвазійних та статичних антропоморфних вимірювань, з метою забезпечення неінвазійної оцінки стадії розвитку, яка відповідатиме етнічній приналежності та стану здоров'я;
- Включити до Правил проведення судово-медичної експертизи підпротоколи, згруповані за стадією статевої зрілості (наприклад, модель стадії Таннера або подібна модель, що використовується в Україні), з окремим підпротоколом для дітей передпубертатного віку;
- Включити до Правил чітке положення, яке вимагає, щоб діти віком до 18 років перевірялися виключно педіатричними медичними експертами, які пройшли спеціальну підготовку щодо сексуального насильства над дітьми.

67. У той час як Правила проведення судово-медичної експертизи вимагають від судово-медичних експертів оглядати все тіло (пункти 1.18.5 і 2.3.6) та детально документувати свої спостереження (наприклад, пункт 2.7.3. «При обстеженні потерпілих докладно описуються наявні тілесні ушкодження, зазначається їх характер і локалізація.»), вони містять мало вказівок щодо того, що саме необхідно задокументувати, що в свою чергу може призвести до свавільності та відсутності узгодженості експертних висновків. Слід зазначити, що, хоча очікується, що судово-медичні експерти мають бути висококваліфікованими медичними працівниками, вони не є слідчими чи юристами, і тому **рекомендується, щоб однією з цілей протоколу або стандартів практики було надання вказівок щодо того, які спостереження мають бути задокументованими, щоб забезпечити максимальну релевантність для розслідування злочинів.** Наприклад, наведений вище пункт 2.7.3. вимагає задокументувати всі «наявні тілесні ушкодження». Незрозуміло, чи буде татуювання вважатися тілесним ушкодженням. Звичайним стандартом є не документування татуювань, якщо вони не пов'язані з самим злочином (наприклад, у випадку з торгівлею дітьми, коли дітям роблять татуювання, щоб позначити їх як власність певного торговця людьми). **При цьому пропонується, щоб у протоколі було чітко прописано, коли документувати татуювання, а коли утримуватися від їх документування, щоб судмедексперти не пропускати деталі, які потенційно мають значення для розслідування.**

68. Найкращі практики огляду жертв торгівлі людьми включають обстеження всього тіла дитини на наявність різноманітних ушкоджень, пов'язаних із торгівлею людьми, включаючи такі: шкіра під нігтями⁸⁰, «типові пошкодження» будь-якої частини тіла від тупої сили, різкої сили та термічної дії предметів (такі як синці від ударів ремнем або іншим предметом, синці навколо зап'ястків або шиї від засобів обмеження руху, опіки від плойок або сигарет тощо).⁸¹ У випадках, коли людина могла перебувати в полоні протягом тривалого часу, експерт повинен шукати ознаки «недоїдання, дефіциту вітамінів або інші зміни, спричинені,

дозрівання (Фундація розвитку дитини.; Маршал і Таннер, 1969). Розвиток статевих ознак дітей препубертатного віку відображається як стадія Таннера 1 або 2». Будь ласка, див. с. 207 Національного протоколу щодо діаграм стадій Таннера.

⁸⁰ Див., наприклад, [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](https://www.ojp.gov/pdffiles1/ovw/249871.pdf), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.) <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ovw/249871.pdf>, с. 139.

⁸¹ Дьордьє Алемпєвич, д.м.н., Драган Єчменіца, д.м.н., Снежана Павлекіч, д.м.н., Слободан Савич, д.м.н., Бранімір Александрич, д.м.н. [Судово-медичний огляд жертв торгівлі людьми. Тортур](#) Том 17, номер 2, 2007, с. 119 і 120, з посиланням на С. Поллак і П. Саукко Клінічна судова медицина – огляд, на С. Поллак і П. Саукко. Енциклопедія криміналістичних наук. Нью-Йорк: Академік Прес, 2000: 362-8.

наприклад, нелюдським поведінням».⁸² **Суворі протоколи повинні вимагати, щоб судово-медичні експерти також шукали більш приховані ознаки насильства, такі як:**

- відсутність волосся, розпущене волосся та синці на шкірі голови; синці навколо очей, кон'юнктивальні петехії або крововиливи;
- забиття внутрішнього або зовнішнього вуха, кровотеча або витік спинномозкової рідини;
- синці або кровотечу всередині носа;
- травми в ротовій порожнині, включаючи петехії на твердому/м'якому піднебінні (проникнення в ротову порожнину або удушення), будь-які синці, кровотечі, зламані зуби або розриви вуздечки;
- шия на ознаки удушення;
- кисті рук та зап'ястки на будь-які травми, у тому числі ознаки засобів обмеження руху;
- надпліччя для виявлення ознак синців кінчиків пальців і для перевірки повного діапазону рухів і кровообігу;
- груди та тулуб на наявність слідів від смоктання або укусів (за показаннями - мазок на слину);
- живіт і спина на наявність синців і болючості;
- ноги та ступні на предмет травм, чутливості та сторонніх предметів (які слід зібрати);
- татуювання, про що слід зазначити, оскільки вони можуть мати велике значення у справах про торгівлю людьми.⁸³

РЕКОМЕНДАЦІЯ G

- Включити до Правил проведення судово-медичної експертизи та будь-яких інших протоколів, що використовуються ЦПД, детальний перелік не аногенітальних ушкоджень, які мають значення у справах про торгівлю дітьми, сексуальну експлуатацію та насильство, які повинні бути включені до детального звіту та до відбору проб;
- Передбачити в Правилах про проведення судово-медичної експертизи чіткий протокол документування проведених спостережень, який розроблено з урахуванням того, що документація служить як доказовим, так і медичним джерелом і є корисною як для кримінального провадження, так і для подальшого лікування та направлення дитини-жертви.

69. Фотодокументація також є частиною документації і повинне охоплюватися протоколом.

Рекомендується доповнити Правила положеннями про фотодокументацію, забезпечивши, щоб вони вимагали від судово-медичного експерта перед здійсненням фотодокументації пояснити її призначення та процедури дитині та дорослому

⁸² Дьордьє Алемпівич, д.м.н., Драган Єменіца, д.м.н., Снежана Павлекіч, д.м.н., Слободан Савич, д.м.н., Бранімір Александріч, д.м.н. [Судово-медичний огляд жертв торгівлі людьми. Торгтури](#) Том 17, номер 2, 2007, с. 120

⁸³ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 139.

вихователю у відповідний розвитку та мовним здібностям спосіб. Важливо пам'ятати, що фотографування дітей після сексуального насильства може травмувати і представляти собою вторинну віктимізацію, якщо фотографування було частиною насильства. Тому судово-медичний експерт зобов'язаний зробити так, щоб дитина почувалася в безпеці, розуміючи різницю між судово-медичною фотографією та фотографією як частиною сексуального насильства. **Усі такі зображення мають зберігатися безпечно, поважаючи право на конфіденційність, із суворим регулюванням доступу до таких особистих зображень і даних.**

2.4.1 Судово-медичні експертизи у справах про СЕНД/ОСЕНД

70. Загалом, судово-медичні експертизи дітей, які постраждали від сексуального насильства, є одними з найскладніших, не в останню чергу через високу ймовірність їхньої повторної віктимізації, якщо вони проводяться неналежним чином, а також тому, що надмірна залежність системи кримінального правосуддя від остаточних медичних висновків може бути особливо шкідливою в таких випадках. Розслідування та ухвалення судових рішень у справах про СЕНД часто передбачають балансування, щоб мінімізувати як негативні помилки (помилки невідповідного виявлення, коли жертва може помилково залишитися невиявленою), так і позитивні помилки (помилки занадто уважного виявлення, коли невинна особа може бути неправомірно засудженою). Тому роль судово-медичного експерта є вирішальною.
71. Надмірне покладання на остаточні медичні висновки є навіть більш небезпечним у випадках СЕНД, ніж у справах, пов'язаних із дорослими жертвами сексуального насильства, насамперед з двох причин: а) у більшості суспільств існує тенденція сумніватися в свідченнях дітей про сексуальне насильство; б) навіть у випадках контактного сексуального насильства, віктимізація, як правило, носить ескалаційний характер, і в основному включає лише сексуальні дотики на початкових етапах, а це означає, що, незважаючи на те, що вчинені дії становлять кримінальний злочин, отримати переконливі медичні докази буде важко або зовсім неможливо. Дослідження показують, що беззаперечні медичні висновки про сексуальне насильство над дітьми зустрічаються рідко, навіть якщо свідчення підтверджуються зізнанням зловмисника.⁸⁴ Дослідження, проведене Боуеном і Олдосом, підтверджує, що «найімовірнішим результатом медичного огляду на сексуальне насильство, якщо тільки такий огляд не носить екстреного характеру, є виявлення нормального стану з можливими неспецифічними відхиленнями».⁸⁵

РЕКОМЕНДАЦІЯ Н

Розглянути питання про те, щоб не надавати надмірної ваги висновкам судово-медичних експертів, й вважати висновок судово-медичної експертизи одним із видів доказів, а не єдиним джерелом, а також, щоб відсутність речових доказів у справах, пов'язаних із звинуваченнями в контактному сексуальному насильстві, не

⁸⁴ Дж.А. Адамс, К. Гарпер, С. Кнудсон, Дж. Ревілла Висновки експертизи щодо юридично підтвердженого сексуального насильства над дітьми: нормально бути нормальним. Педіатрія. 1994; С. 310-3175

⁸⁵ К.Боуен, М.Б.Олдос [Медична оцінка сексуального насильства над дітьми без викриття чи свідка насильства](#). Arch Pediatr Adolesc Med. 1999;153(11): 1160–1164.

використовувалася для дискредитації свідчень дитини, якщо таке звинувачення було висунуто.

2.5. Відсутність примусової участі в кримінальному розслідуванні: судово-медична експертиза та судове інтерв'ю

72. Чинне законодавство України дозволяє проводити судово-медичну експертизу незалежно від згоди особи. Це ризикує повторно травмувати дитину. У статті 241 (3) Кримінального процесуального кодексу зазначено, що «особі пропонується добровільно пройти освідчення, а в разі її відмови освідчення проводиться примусово». Крім того, частина 2 статті 241 Кримінального процесуального кодексу передбачає, що прокурор має право перебувати в кімнаті з дитиною під час проведення судово-медичної експертизи, якщо дитина є з ним/нею тієї ж статі. 241 (5) Кримінального процесуального кодексу визнає, що особи можуть бути піддані примусовому медичного огляду. У статті 242 (3) Кримінального процесуального кодексу також зазначено про примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи. Крім того, пункт 1.11 Правил проведення судово-медичної експертизи передбачає, що під час медичного огляду в приміщенні знаходиться представник органу дізнання, що може чинити тиск як на дитину, так і на експерта.
73. Щодо дітей, це суперечить міжнародному праву про примусову участь у судочинстві, уникнення повторного травмування дитини, а також порушує гідність дитини. Стаття 8 (с) Факультативного протоколу Конвенції ООН про права дитини закликає враховувати погляди, потреби та занепокоєння дитини. Пункт 1 Статті 30 Конвенції Лансароте вимагає від кожної Сторони «забезпечити, щоб розслідування та кримінальне провадження проводилися в найкращих інтересах та з повагою до прав дитини». Більше того, кожна Сторона повинна застосовувати «захисний підхід до жертв», а не «поглиблювати травму, якої зазнала дитина» під час кримінального розслідування або провадження (ст. 30, п. 2). Стаття 32 застерігає, що кримінальне розслідування та переслідування не повинні залежати від повідомлення чи звинувачення потерпілого і повинні продовжуватися, навіть якщо дитина відкликала свою заяву. Директива ЄС 2011/93 повторює в статті 15, що розслідування та переслідування не повинні залежати від повідомлення чи звинувачення, зробленого жертвою або її представником, і повинні продовжуватися, навіть якщо особа відкликала свої заяви. Більш того, стаття 19, абзац 2 додає, що дитина повинна отримувати допомогу та підтримку незалежно від того, чи бажає дитина співпрацювати у кримінальному розслідуванні, обвинуваченні чи суді. Нарешті, Додаток до Плану дій ОБСЄ 2013 року, Розділ IV, параграф 1.1 закликає держави «забезпечити надання допомоги жертвам торгівлі людьми ще до початку розслідування; а також до забезпечення того, щоб ця допомога не була обумовлена бажанням жертви брати участь у судовому процесі».
74. Найкраща практика полягає в тому, щоб ніколи не примушувати дитину брати участь у судово-медичній експертизі або судовому інтерв'ю. **Будь-які обов'язкові положення, які змушують дитину проходити судово-медичну експертизу, мають бути вилучені із закону. У разі проведення судового інтерв'ю, його слід закінчити та відкласти, якщо**

запитання сильно хвилюють дитину.⁸⁶ Дитині може знадобитися додаткова підтримка та догляд, щоб відповісти на недублюючі запитання судових експертів пізніше.⁸⁷ У разі проведення судово-медичної експертизи, експерт повинен розуміти занепокоєння дитини з приводу медичного огляду та намагатися заспокоїти її, отримуючи, а не примушуючи, до згоди (або підтвердження згоди дітей, які занадто молоді, щоб дати згоду) на огляд. У Правилах про проведення судово-медичних експертиз не згадується про згоду та підтвердження згоди. Хоча це прямо не вимагається жодним стандартом міжнародного договору, інформована згода в умовах судово-медичної експертизи є важливим наслідком статті 12 Конвенції про права дитини, яка вимагає, щоб держави-учасниці «забезпечили дитині, яка здатна сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при цьому поглядам дитини надається належна вага відповідно до віку та зрілості дитини». **Наполегливо рекомендується внести зміни до Правил проведення судово-медичної експертизи, щоб включити положення про згоду на проходження судово-медичної експертизи, яка повинна включати процедуру визначення того, хто повинен надавати згоду, якщо батько або законний опікун дитини підозрюється у насильстві, відсутній, або отримання згоди від батьків/законного опікуна не відповідає найкращим інтересам дитини через інші обставини. Також наполегливо рекомендується додати положення, яке зобов'язує вимагати підтвердження згоди від дитини, про яку йдеться, на додаток до згоди дорослого, відповідального за це.**

РЕКОМЕНДАЦІЯ І

І. Щодо судово-медичної експертизи:

- **Забезпечити, щоб допомога та психологічна підтримка, яку надає ЦПД, була доступною для всіх дітей та їхніх сімей, незалежно від того, наскільки дитина надає (чи не надає) згоду на участь у кримінальному розслідуванні та переслідуванні.**
- **Внести зміни до статей 241 та 242 (3) Кримінального процесуального кодексу таким чином, щоб жодна дитина не була примушена до проходження судово-медичної експертизи або будь-якої частини експертизи, на яку дитина не надає згоди.**
- **Уточнити положення статті 242 (3) Кримінального процесуального кодексу таким чином, що судово-медична (психіатрична) експертиза має бути закінчена або відкладена, якщо вона принижує гідність дитини або посилює травми дитини.**
- **Внести зміни до Правил про проведення судово-медичної експертизи, щоб включити положення про згоду на проходження судово-медичної експертизи, яке повинне включати процедуру визначення того, хто повинен надавати згоду, якщо один з батьків або законний опікун дитини підозрюється у насильстві, відсутній,**

⁸⁶ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США* (вересень 2015), с. 5.

⁸⁷ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США* (вересень 2015) <https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/248749.pdf>, с. 5, з посиланням на К.С. Фваллер, Л. Кордіско-Стіл та Д. Нельсон-Гарделл. 2010. Звинувачення у сексуальному насильстві над дитиною: що робити, коли одного судового інтерв'ю недостатньо. Журнал сексуального насильства над дітьми 19(5):572–589; також з посиланням на Д. Ла Роой, С. Кац, Л. Меллой та М. Лемб 2010. Чи потрібно нам переосмислити рекомендації щодо повторних інтерв'ю? Психологія, державна політика та право 16(4):373–392.

або у випадку, коли отримання згоди батьків/законного опікуна не відповідає інтересам дитини через інші причини.

- Додати положення, яке зобов'язує вимагати підтвердження або згоди від дитини, про яку йдеться, на додаток до згоди дорослого, відповідального за це.

2.6. Інтерв'ю, огляд і надання допомоги без зволікань

75. Хоча закони України містять положення про відсутність затримки кримінального провадження у статтях 28 п. 4 та 113 Кримінального процесуального кодексу, а також про відсутність затримки з наданням висновку судово-медичної експертизи в пункті 1.23 Правил проведення судово-медичної експертизи, поточній організації системи притаманні затримки. Наприклад, у пункті 1.2 Правил медичний огляд має бути призначений «згідно з постановою або письмовим відношенням особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді, а також за ухвалою». Лише у «виключних випадках» потерпілий може пройти офіційний огляд самостійно, пункт 1.2 Правил, і незрозуміло, чи буде результат такого огляду кваліфікуватися як доказ у суді. Незважаючи на те, що справу потрібно відкрити негайно, із законодавства, що є предметом огляду, незрозуміло, скільки часу знадобиться для забезпечення участі офіційної особи, оформлення документів та дозволу на проведення судово-медичних дій та надання допомоги, особливо якщо торгівлю, експлуатацію чи зловживання виявлено у вихідні чи свято. Цінні докази можуть бути втрачені через будь-яку затримку.
76. Так само, хоча в Законі про судову експертизу спеціально не згадуються судові інтерв'ю, бюрократична структура, викладена в частині 1 статті 7 та статті 214 Кримінального процесуального кодексу вимагає швидкої реєстрації справи для проведення досудового розслідування, але не зрозуміло, як швидко буде призначено судові інтерв'ю чи експертизу. Жертва може бути не в змозі дозволити собі приватне проходження інтерв'ю або огляду, а цінні докази можуть бути втрачені до моменту вжиття офіційних заходів. Докази чужорідної ДНК можуть бути зібрані щонайбільше кілька днів, фізична травма аногенітальної області триває щонайбільше тиждень, а пам'ять дитини про події може затьмаритись або заплутатися через повторювані запитання під час очікування.
77. Конвенція Лансароте безпосередньо стосується питань затримок. Зокрема, пункт 3 статті 30 закликає «кожну Сторону забезпечити, щоб розслідування та кримінальне провадження розглядалися як пріоритетні та здійснювалися без будь-яких невинуватених затримок», не ставлячи під загрозу право на захист та вимоги до справедливого судового розгляду. Стаття 35, параграф 1, вимагає, щоб кожна Сторона «забезпечувала, щоб: а. інтерв'ю з дитиною проводилися без невинуватених затримок після повідомлення про відповідні факти до компетентних органів». Крім того, Стаття 8 (g) Додаткового протоколу закликає «унікати непотрібних затримок у розгляді справ...».
78. У справі *C.A.S. та C.S. проти Румунії*, Європейський суд з прав людини повторив, що розкриття таких серйозних звинувачень, як сексуальне насильство та експлуатація дітей, вимагає швидкого розслідування, яке має бути ретельним і чутливим до потреб дітей. Будь-яка затримка розгляду справи через зволікання батьків із повідомленням про інцидент не

виправдовує затримки з вжиттям заходів державою.⁸⁸ У *R.I.P. i D.L.P проти Румунії*, Суд також додав, що слідство повинне мати на меті швидкий збір усіх наявних доказів.⁸⁹ У справі *Chowdury та інші проти Греції* суд повторив, що стандарт «швидкості та розумної своєчасності опосередковано застосовується до всіх справ».⁹⁰ Слід зазначити, що Суд у справі *Є.С. та інші проти Словаччини* встановив, що через серйозність звинувачень у жорстокому поводженні з дітьми та їх експлуатації, захист повинен надаватися дітям невідкладно.⁹¹

79. Нарешті, МС.ДЕС № 685 щодо Доповнення до Плану дій ОБСЄ щодо боротьби з торгівлею людьми додає, що «будь-яка дитина, яка вважається жертвою торгівлі людьми, має бути негайно направлена для отримання відповідної допомоги».⁹² Крім того, МС.ДЕС № 5/08 «заохочує держави-учасниці забезпечити, щоб жертви торгівлі людьми мали доступ без невинуватених затримок до житла, психологічного та медичного лікування та консультацій щодо їхніх законних прав та послуг, доступних для них...»⁹³

80. Перевага ЦПД або «Барнахус» полягає в тому, що звіт до компетентних органів, судове інтерв'ю дитини, судово-медична експертиза та лікування можуть відбутися за один день. У більшості випадків повідомлення про підозру чи фактичну торгівлю людьми, експлуатацію чи зловживання надходять до правоохоронних органів або служб захисту дітей, а дитина буде направлена до ЦПД або «Барнахус». В інших випадках дитина звертається до ЦПД, і ЦПД одразу ж відбирає свідчення для правоохоронних органів, потім проводить судове інтерв'ю та експертизу (або спочатку експертизу, якщо ситуація носить невідкладний характер). ЦПД або «Барнахус» вже офіційно уповноважені та профінансовані для виконання цих найважливіших функцій – і це дає можливість для усунення бюрократичних затримок через повільну роботу або брак коштів у жертви.

РЕКОМЕНДАЦІЯ J

Забезпечити, щоб новий ЦПД забезпечував догляд за дитиною або збирав докази від неї без невинуватених затримок

2.7. Повага до прав дитини: присутність у кімнаті

81. Міжнародне право містить заклики до держави не лише постійно мати найкращі інтереси дитини в центрі уваги при прийнятті рішень, догляді та розгляді справи, але й брати до уваги «гідність» дитини. Стаття 39 Конвенції ООН про права дитини вказує, що «держави-учасниці вживають усіх належних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній реінтеграції дитини, яка стала жертвою будь-якої форми недбалості, експлуатації чи жорстокого поводження...». Таке відновлення та реінтеграція мають відбуватися в

⁸⁸ *C.A.S. та C.S. проти Румунії*, ап. No 26692/05, п. 83 та 73-83.

⁸⁹ *R.I.P. i D.L.P проти Румунії*, Апп. № 27782/10, п. 56 (французькою мовою).

⁹⁰ *Chowdury та інші проти Греції*, Апп. № 21884/15, п. 86

⁹¹ *Є.С. та інші проти Словаччини*, Апп. No 8227/04, п. 43.

⁹² Рішення № 685 Доповнення до Плану дій ОБСЄ з боротьби з торгівлею людьми: [Задоволення особливих потреб дітей-жертв торгівлі людьми у захисті та допомозі](#), 7 липня 2005 р., п. 5.

⁹³ Рішення NO/ 5/08: Посилення реагування кримінального правосуддя на торгівлю людьми за допомогою комплексного підходу № 5/08:, 5 грудня 2008 р., п. 6.

середовищі, яке сприяє здоров'ю, самоповазі та гідності дитини». Стаття 18 Директиви про права жертв (2012/29/ЄС) також закликає держави захищати гідність дитини.

82. Хоча міжнародне право, як правило, міцно стоїть на боці прав батьків (пункт 2 статті 3 Конвенції ООН про права дитини, та статті 9 і 18), воно також застерігає, що в деяких випадках батьки можуть мати конфлікт інтересів з дитиною і в такому випадку їх участь повинна бути виключена (Конвенція Лансароте, стаття 31, параграф 4) і Директива 2011/93/ЄС, стаття 20).

2.7.1 Судово-медична експертиза: Присутність у приміщенні

83. Кримінальний процесуальний кодекс на даний час передбачає знаходження слідчого та/або прокурора в приміщенні для проведення судово-медичної експертизи (ст. 241). Правила проведення судово-медичної експертизи в пункті 1.7 передбачають, що батьки або, замість них, законний представник чи вчитель повинні перебувати в кімнаті для проведення експертизи. Правила проведення судово-медичної експертизи 1.12–1.24 не передбачають альтернативних стратегій документування, таких як використання фотографій або діаграм тіла, які б захищали конфіденційність дитини під час аногенітального огляду та давали б дитині свободу вибору, хто знаходитиметься в кімнаті. Аналогічно, Правила проведення судово-медичної експертизи не містять положень, які б забороняли судово-медичному експерту проведення слідчого інтерв'ю.

84. Важливо, щоб існував механізм обміну інформацією відповідно до CETS 108, щоб гарантувати, що в разі проведення слідчого інтерв'ю з дитиною перед проведенням судово-медичної експертизи, експерт був поінформований про його зміст, і навпаки. Це важливо для запобігання вторинної віктимізації дитини шляхом повторного опитування (див. розділ 2.2 вище). У той же час протоколи судово-медичних експертиз повинні забезпечити, щоб судово-медичні експерти обмежували питання, пов'язані з медичною історією дитини, виключно тією інформацією, яка є вкрай необхідною для задоволення невідкладних потреб дитини в охороні здоров'я та організації процесу експертизи та відбору судово-медичних проб. Судово-медичні експерти не повинні опитувати дитину з питань, що мають суто слідче значення, оскільки це створює ризик зниження якості доказів у випадках, коли інтерв'ю відбувається після судово-медичної експертизи.

85. Дитина повинна мати можливість вільно розмовляти з медичним експертом про історію хвороби, включаючи будь-які необхідні додаткові деталі про експлуатацію або зловживання. Присутність батьків у кімнаті при відповіді на ці запитання, на відміну від фізичного огляду, може перешкоджати відповіді дитини, оскільки дитина може не захотіти, щоб батьки були пригнічені фактами або дратувалися, якщо вони самі причетні до торгівлі людьми, експлуатації або жорстокого поводження. Таким чином, вихователя і дитину слід окремо опитувати про історію хвороби.⁹⁴

86. Слідчого або прокурора можуть зацікавити дослівні відповіді дитини на ці питання історії хвороби, і відповіді мають бути записані, або слідчому/прокурору має бути дозволено

⁹⁴ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 123-124.

прослуховувати їх з окремої кімнати. Однак, перебування в кімнаті під час медичного огляду дитини представників правоохоронних органів, служб захисту дітей, слідчого чи прокурора суперечить найкращій практиці та гідності дитини.⁹⁵ Фізичний огляд повинен бути ретельно зафіксований або за допомогою наближених фотографій, або діаграм і письмових висновків. Цей звіт буде доступним для прокурорів/слідчих, і немає необхідності, щоб слідчі чи прокурори порушували конфіденційність та гідність дитини, перебуваючи в кімнаті, коли дитину роздягають та оглядають аногенітальну область.⁹⁶ Достатньо підготовлений фахівець із судово-медичних експертиз дітей не потребує нагляду для проведення та документування огляду від голови до ніг, а також для збору відповідних зразків. Якщо дитина спонтанно каже що-небудь про торгівлю людьми, експлуатацію або жорстоке поводження, під час фізичного огляду, експерт може записати це дослівно і передати прокурору.⁹⁷ Більше того, огляд, можливо, втрачає нейтральність, якщо в кімнаті знаходяться члени групи обвинувачення.

87. Передовий досвід також передбачає модель, за якою дитина ніколи не залишається наодинці з судово-медичним експертом, незалежно від того, чи він/вона тієї ж статі, що і судово-медичний експерт.⁹⁸ **Рекомендується, щоб у кімнаті завжди був навчений захисник прав дитини, який супроводжує процедуру, відволікає дитину та гарантує, що дитина не буде травмована.** Незалежно від цього, дитина завжди повинна мати супроводжуючого, опікуна, захисника прав дітей, постачальника медичних послуг, крім оглядача, або іншу допоміжну особу, яка не підозрюється у причетності до насильства.⁹⁹ Батьки можуть бути надто приголомшені результатами експертизи, щоб бути корисними¹⁰⁰, або мати конфлікт з інтересами дитини, і тоді їхню присутність потрібно виключити.
88. Законний представник або вчитель, швидше за все, не буде достатньо навчений, щоб запропонувати той тип підтримки, який знадобиться дитині, щоб не отримати травми під час проведення експертизи, але відповідно до міжнародного права, вітається присутність законного представника дитини з метою захисту її прав.

РЕКОМЕНДАЦІЯ К

- **Внести зміни до Кримінального процесуального кодексу щодо виключення присутності під час судово-медичної експертизи представників правоохоронних органів, служб охорони дітей, слідчого чи прокурора.**
- **Внести до статті 241 Кримінального процесуального кодексу положення про те, що правоохоронні органи, служби захисту дітей, слідчий або прокурор мають**

⁹⁵ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 40, 123.

⁹⁶ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 123 і 129.

⁹⁷ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 117-118.

⁹⁸ Жертви-чоловіки найчастіше зазнають насильства з боку чоловіків. Отже, знаходження в кімнаті прокурора чоловічої статі не може допомогти стражданням чоловіків-жертв, незважаючи на те, що він однієї з ними статі: див., наприклад: [Служба вивчення політики та програм: Сексуальні проступки викладачів: синтез існуючої літератури](#), с.24.

⁹⁹ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 140 із посиланням на штат Вашингтон (Вашингтон). (2012). Протоколи штату Вашингтон про сексуальні насильства над дітьми. Отримано 14 грудня 2015 року з http://www.ofm.wa.gov/SGC/sopb/meetings/board/2012/20120419/SOPB_child_protocols.pdf.

¹⁰⁰ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 27

право заслухати питання щодо історії хвороби перед проведенням медичного огляду або, бажано, переглядати протокол з'ясування історії хвороби.

- Надати дитині право на перекладача за потреби. Перекладачі повинні бути нейтральними сторонами і не мати жодних особистих зв'язків з дитиною чи її сім'єю.
- Забезпечити, щоб підготовлений захисник дітей постійно перебував у кімнаті для проведення експертиз разом із дитиною, щоб супроводжувати, відволікати та гарантувати, що дитина не буде додатково травмована судово-медичним оглядом.
- Включити до пункту 1.18 Правил проведення судово-медичної експертизи, вказівки експерту щодо використання фотографій та/або документації фізичного стану за допомогою схем (якщо дитина відмовилася від фотографій) до остаточного протоколу, щоб слідчий та/або прокурор не порушували гідність та конфіденційність дитини фізичною присутністю під час огляду аногенітальної області дитини.

2.7.2. Судове інтерв'ю

89. У чинному українському законодавстві немає чітко визначеного поняття судового інтерв'ю, це питання рекомендується розглянути. Тим не менше, під час допиту, про який йдеться у статті 224 КПК, у кімнаті можуть перебувати слідчий, прокурор, законний представник, психолог, медичний працівник та вчитель (ст. 226). Судове інтерв'ю, здається, також передбачається Правилами проведення судово-медичної експертизи (пункт 1.16.1), і воно може включати батьків, законного представника та вчителя (пункт 1.7 Правил). Жертви торгівлі людьми, зокрема, повинні мати в кімнаті захисника прав дітей, якщо член сім'ї недоступний. Також важливо, щоб кожен крок процесу інтерв'ю пояснювався дитині. Стадія пояснення також дозволяє інтерв'юєру краще зрозуміти рівень розвитку дитини, мовні здібності, правоздатність та інші характеристики, а також може дати дитині можливість практикувати надання розповідної інформації.¹⁰¹

90. Передовий досвід ЦПД вказує на те, що судове інтерв'ю, як правило, проводить один висококваліфікований фахівець із судового інтерв'ювання дітей, а інші члени багатопрофільної команди дитини спостерігають поза межами кімнати. Батькам або вихователям, які можуть бути свідками у судовій справі, не дозволяється дивитися інтерв'ю, оскільки це може заплутати їхні власні свідчення. Аналогічно, батькам або вихователям, які, можливо, є стороною насильства, не дозволяється дивитися інтерв'ю. Законний представник, якщо він на той час був найнятий або призначений, може слухати зсередини або поза кімнати, за бажанням дитини.

91. Досвід ЦПД і «Барнахус» свідчить, що судове інтерв'ю, яке відповідає прийнятій і визначеній методології, є дуже корисним для успішного судового переслідування. Судове інтерв'ю можна визначити наступним чином: «Судове інтерв'ю дитини є чутливим до розвитку та юридично належним методом збору фактичної інформації щодо заяв про знущання або насильство. Це інтерв'ю проводить фахово підготовлений, нейтральний

¹⁰¹ [Судове інтерв'ю: Посібник для спеціалістів із захисту дітей](#)

професіонал із застосуванням дослідницьких та практичних методів як частини більш широкого процесу розслідування».¹⁰²

92. **Чинне законодавство України щодо проведення судово-медичної експертизи вимагає оновлення згідно з найкращою практикою для забезпечення захисту дитини від додаткових травм у кримінальному провадженні та забезпечення отримання максимально точних і повних показань дитини.** Стаття 224 Кримінального процесуального кодексу стосується «допиту» особи та вказує, що допит може бути аудіовізуально записаний, але незрозуміло, чи дотримується при цьому інтерв'юер певної методології, чи пройшов навчання як судово-медичний експерт для дітей (див. Розділ 2.7), або чи можна використати результати цього інтерв'ю як доказ. Пункт 9 статті 224 також дозволяє прокурору перебувати в кімнаті для допиту, що підриває нейтральність інтерв'ю. Стаття 225 стосується допиту потерпілого або свідка в судовому провадженні, який імовірно буде прийнятий як доказ. Стаття 226 передбачає певний захист дітей-жертв і свідків під час допиту, але незрозуміло, чи це стосується досудового провадження у статті 224 чи лише судових розглядів у статті 225. Стаття 226 дозволяє допитувати дитину-жертву або свідка протягом години за раз, всього дві години на день. Захисні положення у статті 226 дозволяють потенційно семи особам, враховуючи сторону захисту, перебувати в кімнаті, ставити дитині запитання та заперечувати проти запитань. Незрозуміло, чи буде злочинець у кімнаті, чи на екрані, якщо використовується відеоконференція.
93. **Чинне законодавство України також суттєво покладається на результати судово-медичної експертизи як на основний доказ для притягнення до відповідальності винних у торгівлі дітьми, сексуальній експлуатації та насильстві** (див. 2.4.2 вище). Наприклад, пункт 1.16.1 Правил проведення судово-медичної експертизи вимагає від судово-медичного експерта включати «...відомості з ... детального опиту обстежуваного(-ої)» до висновку судово-медичного експерта, на додаток до історії хвороби дитини.
94. Методологічно обґрунтоване судове інтерв'ю дітей, коли дитина бажає взяти в ньому участь (див. також розділ 2.7 вище), необхідне для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності винних. Усі міжнародні та регіональні правові стандарти підкреслюють важливість ефективного розслідування та судового переслідування. Стаття 6 Палермського протоколу закликає держави забезпечити жертвам торгівлі людьми (b) «допомогу, щоб їхні погляди та занепокоєння були представлені та розглянуті на відповідних стадіях кримінального провадження проти правопорушників у спосіб, який не порушує права на захист.» На додаток до поваги до прав дитини та незаподіяння дитині додаткової травми під час розслідування у статті 30 (2), Конвенція Лансароте підкреслює необхідність ефективного розслідування у статтях 31, 32 та 34, включаючи надання можливості дитині бути почутою та надати докази, стаття 31 (1)(c).
95. Крім того, стаття 35 Конвенції Лансароте дає чіткі вказівки щодо особливостей інтерв'ю:

¹⁰² Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, [Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи](#), Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015), с. 3

- «1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, що:
- a. інтерв'ю з дитиною проводяться без невиправданих затримок після повідомлення про факти до компетентних органів;
 - б. інтерв'ю з дитиною проводяться у разі потреби в приміщеннях, призначених або пристосованих для цієї мети;
 - с. інтерв'ю з дитиною проводять підготовлені для цього фахівці;
 - d. одні й ті самі особи, якщо це можливо і де це можливо, проводять усі інтерв'ю з дитиною;
 - е. кількість інтерв'ю є настільки обмеженою, наскільки це можливо, і наскільки це суворо необхідно для цілей кримінального провадження;
 - f. дитину може супроводжувати її законний представник або, у відповідних випадках, доросла особа за її вибором, якщо щодо цієї особи не було прийнято вмотивованого рішення про протилежне.»
96. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб усі інтерв'ю з жертвою або, якщо це доречно, з дитиною-свідком, могли бути записані на відеоплівку і щоб ці відеозаписи були прийняті як докази під час судового розгляду відповідно до правил, передбачених її внутрішнім законодавством.
97. Якщо вік потерпілого невідомий і є підстави вважати, що потерпілий є дитиною, до перевірки його/її віку застосовуються заходи, встановлені пунктами 1 і 2».
98. МС.DEC 7/17 ОБСЄ (параграф 6), зокрема, заохочує держави ефективно переслідувати осіб за сексуальну експлуатацію дітей.¹⁰³ Відповідно до Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми, ефективне розслідування та судове переслідування включені в статтю 1, параграф 1 (b) як цілі Конвенції. В статті 9 Директиви ЄС про боротьбу з торгівлею людьми¹⁰⁴ наголошується на ефективному розслідуванні та переслідуванні злочинів торгівлі людьми. Директива ЄС 2011/93/ЄС, стаття 15, також наголошує на ефективному розслідуванні.
99. Європейський суд з прав людини у нещодавній справі *К.У. проти Фінляндії*¹⁰⁵ наголосив, що простої криміналізації актів жорстокого поводження та експлуатації дітей недостатньо — для того, щоб державний захист був ефективним, мають відбутися розслідування та судове переслідування, здатні встановити фактичного правопорушника та притягнути його до відповідальності. Важливість ефективного розслідування та судового переслідування також була підкреслена в нещодавній справі *SM проти Хорватії* (пункти 308-320-60 рішення Палати), а також у попередніх справах *Ранцев проти Кіпру та Росії* (параграфи 198-202), *Чоудурі проти Греції* (параграфи 86-91), *LE проти Греції* (параграфи 83-85).

¹⁰³ Див. також МС.DEC 15/06, параграф 4.

¹⁰⁴ Директива 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради (5 квітня 2011 р.)

¹⁰⁵ *К.У. проти Фінляндії* (заява № 2872/02), п. 49.

100. Важливо, що більшість дітей, які прибувають до ЦПД із заявою про торгівлю людьми, експлуатацію чи сексуальне насильство, не матимуть видимих залишкових ушкоджень статевих органів, які можна виявити під час медичного огляду.¹⁰⁶ Це пов'язано з 1) еластичністю та здатністю шкіри до швидкого загоєння в аногенітальній зоні (шкіра слизової оболонки)¹⁰⁷, 2) тим, як визначається проникнення (проникнення в статеві губи на противагу проникненню дівочої плівки), і 3) динамікою сексуального насильства над дітьми, які дуже часто призводять до затримки розкриття злочинів.¹⁰⁸ Якщо з моменту насильства пройшло більше тижня, слід очікувати, що будь-які травми загоються, а аногенітальна шкіра буде виглядати нормальною.¹⁰⁹ Якщо експертизу не буде проведено протягом кількох днів після акту торгівлі людьми, експлуатації чи насильства, докази чужорідної ДНК більше не будуть доступні.¹¹⁰ Лише незначна частина судових переслідувань просувається за доказами травми аногенітальної області. Якщо розслідування та судове переслідування зосереджені на аногенітальних доказах жорстокого поводження, тоді судове переслідування від імені дітей, які постраждали, не буде ефективним, і зловмисники залишаться активними.
101. В ідеалі має бути проведено одне судове інтерв'ю, записане на аудіо та відео, щоб уникнути спотворення доказів та повторної травми дитини через багаторазові опитування.¹¹¹ Рекомендується, щоб в Україні був прийнятий спеціалізований протокол для слідчого опитування дітей, наприклад, такий як Оновлений протокол NICHD¹¹² або інші подібні інструменти.¹¹³ Якщо для того, щоб налагодити взаєморозуміння з дитиною, необхідно провести більше одного інтерв'ю, інтерв'юер не ставить запитань, які вже ставились раніше.¹¹⁴ Інтерв'ю має бути підготовлене як чутливий до розвитку дитини та юридично

¹⁰⁶ Якщо відсоток розраховується за засудженням винної особи після повідомлення дитини, менше ніж 10% дітей матимуть матеріальні докази насильства (Джим Андерст, Ненсі Келлог та Інжунг Юнг, Звіти про множинне проникнення пенісу в геніталії часто не містять остаточних доказів проникнення, Педіатрія 2009;124:e403-e409; початково опубліковано в Інтернеті 3 серпня 2009 року (<https://pediatrics.aappublications.org/content/124/3/e403.short>)). Якщо відсоток випадків травм, розташованих в не аногенітальній області, розраховується за кількістю осіб, які мали інші докази статевого контакту (вагітність, ЗПСШ або ідентифікатор чужорідної ДНК у як доказ згвалтування), і менше ніж 50% дітей, які мали статевий контакт мали будь-яку травму аногенітальної області (Ненсі Д. Келлог, доктор медичних наук; Ширлі В. Менард, д.м., доктор філософії, CPNP, FAAN†; і Аннетт Сантос, RN, SANE§, Анатомія статевих органів у вагітних підлітків: «Нормальний» не означає «нічого не сталося», ПЕДІАТРИЯ, том. 113 №1, січень 2004, (<https://pediatrics.aappublications.org/content/113/1/e67.full>)).

¹⁰⁷ У дітей, які мають розриви на шкірі слизової оболонки, вони зазвичай заживають без утворення дефектів або рубців. Отже, якщо лікар не побачить дитину протягом тижня після події, лікар може пропустити травму, яка була присутня, а потім зажила, Астрід Хеппенстол-Хегер, Джіна МакКоннелл, Лінн Тіксон, Ліза Герра, Джулі Лістер і Тоні Сарагоса, Патерни загоєння при аногенітальних травмах: поздовжнє дослідження травм, пов'язаних із сексуальним насильством, випадковими травмами або операцією на геніталіях у дитячій педіатрії передпубертатного віку 2003;112:829-837 (<http://www.gipediatics.org/cfullgipediatics.org/c/112/4/829>).

¹⁰⁸ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.) <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ovw/249871.pdf>, с. 15. Дивіться [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США](#) (вересень 2015), с. 5.

¹⁰⁹ У дітей, які мають розриви на шкірі слизової оболонки, вони зазвичай заживають без утворення дефектів або рубців. Отже, якщо лікар не побачить дитину протягом тижня після події, лікар може пропустити травму, яка була присутня, а потім зажила, Астрід Хеппенстол-Хегер, Джіна МакКоннелл, Лінн Тіксон, Ліза Герра, Джулі Лістер і Тоні Сарагоса, Патерни загоєння при аногенітальних травмах: поздовжнє дослідження травм, пов'язаних із сексуальним насильством, випадковими травмами або операцією на геніталіях у дитячій педіатрії передпубертатного віку 2003;112:829-837 (<http://www.gipediatics.org/cfullgipediatics.org/c/112/4/829>).

¹¹⁰ Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства, Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 87

¹¹¹ також [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США](#) (вересень 2015)

¹¹² <https://nichdprotocol.com/>

¹¹³ Зазначимо, що наразі вживаються кроки щодо адаптації та запровадження Національного протоколу до роботи Національної поліції України (див. <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/the-council-of-europe-project-combating-violence-against-children-in-ukraine-together-with-the-national-police-of-ukraine-conducted-an-online-training->).

¹¹⁴ Багаторазові інтерв'ю, що не дублюються, є найбільш ефективними, коли інтерв'юер використовує найкращі методи судово-медичного інтерв'ю; адаптує структуру інтерв'ю до розвитку, культурних та емоційних потреб дитини; і уникає підходів, що можуть бути навідними, і примусу, [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США](#) (вересень 2015) <https://ojdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/248749.pdf>, с. 5, з посиланням на К.С. Фваллер, Л. Кордіско-Стіл та Д. Нельсон-Гарделл. 2010. Звинувачення у сексуальному насильстві над дитиною: що робити, коли одного судового інтерв'ю недостатньо. Журнал сексуального

обґрунтований метод збору фактичної інформації щодо тверджень про злочин. Воно має зосередитися на перевірці гіпотези, а не на її підтвердженні, і з цією метою віддавати перевагу вільному пригадуванню, відкритим запитанням, за якими слідують таргетовані допоміжні питання, і ніколи не використовувати навідні чи інші запитання, що наводять на думку, які «тією чи іншою мірою [свідчать про те], що запитувач бажає почути конкретну відповідь».¹¹⁵ Так само слід уникати питань, що містять примус щодо вибору якогось варіанту. Важливо забезпечити, щоб питання не додавали інформацію, досі не згадану дитиною.¹¹⁶ Інтерв'юери-криміналісти уникають запитань, що наводять на певну думку. Судмедексперт не інтерпретує малюнки чи інше мистецтво, створене дитиною.¹¹⁷

102. Рекомендується розглянути можливість запровадження ролі сертифікованого посередника, що проводить судові інтерв'ю. Ці професіонали працюватимуть разом зі слідчим, щоб допомогти ставити запитання відповідно до розвитку. Оскільки вони не є представниками правоохоронних органів, вони не повинні бути наділені слідчими повноваженнями, а виступають виключно як посередники між слідчим і дитиною. Ця посада в ідеалі має замінити роль психолога чи вчителя, яка нині передбачена Кримінальним процесуальним кодексом України. Важливо, щоб посередники були сертифіковані або ліцензовані, а їхні функції були суворо регламентовані для запобігання конфлікту інтересів (наприклад, коли одна і та ж особа надає терапію дитині та виступає як посередник у судово-медичній експертизі, що не повинно бути допустимим), а також запроваджувати найвищі стандарти етичної поведінки, у тому числі для запобігання свідченням під впливом. Рекомендується також проведення навчань із судово-медичної експертизи, орієнтованої на дітей.

103. Інші знання, необхідні судовому інтерв'юеру для роботи з дітьми, включають глибоке розуміння рівня розвиткових здібностей дитини та того, як цей рівень впливає на здатність дитини зберігати та відтворювати спогади¹¹⁸ (див. також розділ 2.7.2 про судові інтерв'ю). Інтерв'юер повинен знати, як культура дитини впливає «під час опитування дітей та оцінки їхніх заяв на сприйняття досвіду, формування пам'яті, мови, стиль мовлення, комфорт у спілкуванні з незнайомими людьми у офіційній обстановці та цінності щодо лояльності та конфіденційності сім'ї».¹¹⁹ Інтерв'юер, який має найбільш безпосередній контакт з дитиною під час розслідування, також повинен зрозуміти, як травма, особливо важка, впливає на те, як

насилення над дітьми 19(5):572–589; також з посиланням на Д. Ла Роой, С. Кац, Л. Меллой та М. Лемб 2010. Чи потрібно нам переосмислити рекомендації щодо повторних інтерв'ю? Психологія, державна політика та право 16(4):373–392; . Ла Роой, М. Лемб та М.Е. Пайп. (2009) Повторне інтерв'ю: Критична оцінка ризиків і потенційних переваг. Оцінка заяв про сексуальне насильство над дітьми, під редакцією К. Кюнле та М. Коннелл, Хобокен, Нью-Джерсі: Вайлі, с. 327–361.)

¹¹⁵ [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США \(вересень 2015\), с. 7](#) із посиланням на Дж.Е.Б. Майерс, К.Дж. Сайвінтц та Г.С. Гудман 1996. Психологічне дослідження дітей як свідків: практичні наслідки для судово-медичних інтерв'ю та свідчень у залі суду. Тихоокеанський правовий часопис 28(1):3–91.

¹¹⁶ [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США \(вересень 2015\), с. 7.](#)

¹¹⁷ [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США \(вересень 2015\), с. 6.](#)

¹¹⁸ [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США \(вересень 2015\), с. 3 і 4.](#)

¹¹⁹ [Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США \(вересень 2015\), с. 4,](#) з цитатою Фонтес, Лос-Анджелес, 2008. Опитування клієнтів у різних культурах: Посібник для практикуючого лікаря. Нью-Йорк, штат Нью-Йорк: Guilford Press і Perona, A.P. Боттомс та Е. Соренсон. 2006. Дослідницькі рекомендації щодо проведення судово-медичних інтерв'ю з дітьми. Журнал агресії, жорстокого поводження та травм 12(3):81–130.

дитина пригадує події, і відповідно змінювати очікування.¹²⁰ Якщо дитина сильно нервується, співбесіду слід відкласти на пізніше, щоб не ризикувати повторною віктимізацією дитини.¹²¹

104. У моделі ЦПД ані обвинувачення, ані захист не ставить запитань під час проведення судово-медичної експертизи, оскільки це підірве нейтральність інтерв'ю та потенційно може призвести до того, що будуть поставлені навідні запитання.¹²² Натомість, прокурор спостерігає за інтерв'ю з іншої кімнати, а захист переглядає запис інтерв'ю пізніше. У моделі «Барнахус» інтерв'ю проводиться у два етапи, причому обвинуваченню та захисту дозволено подавати запитання через інтерв'юера (який може адаптувати їх для відповідності) під час другого засідання, навіть якщо вони не знаходяться в кімнаті.¹²³

105. Досвід ЦПД свідчить, що судово-медичний експерт, фахом якого є діагностика фізичного захворювання та визначення фізичного здоров'я дитини, повинен ставити лише такі питання про історію хвороби дитини та досвід сексуального насильства, що необхідні для проведення комплексного медичного обстеження дитини, складання плану лікування¹²⁴ та визначення того, які процедури збору судово-медичних доказів необхідні.¹²⁵

106. Анамнез повинен включати: основні скарги/історію поточного захворювання; огляд систем; а також медичний, сімейний та психосоціальний анамнез.¹²⁶ Якщо до судово-медичної експертизи вже було проведено судове інтерв'ю (не гостра ситуація), судово-медичний експерт може ознайомитися з деталями судового інтерв'ю.¹²⁷ Історія хвороби може надати інформацію, корисну для розслідування,¹²⁸ але сама по собі не є судовим інтерв'ю. Судово-медичний експерт не є відповідною особою для проведення судового інтерв'ю, яке, ймовірно, стане основним доказом обвинувачення (див. Розділ 2.7).

РЕКОМЕНДАЦІЯ І

- **Доповнити визначення судово-медичної експертизи в Законі про судову експертизу та інших відповідних законодавчих актах, у тому числі Кримінального процесуального кодексу, увівши поняття судового інтерв'ю.**

¹²⁰ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи*, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015), с. 5.

¹²¹ Кріс Ньюлін, Лінда Кордіско Стіл, Андра Чемберлін, Дженніфер Андерсон, Джулі Кеністон, Емі Рассел, Хізер Стюарт і Віола Воган-Іден, *Проведення судового інтерв'ю з дитиною: найкращі методи*, Бюлетень ювенальної юстиції, Управління програм юстиції, Міністерство юстиції США (вересень 2015 р.), с. 5.

¹²² Тереза Гуїзар, виконавчий директор Національного дитячого альянсу, «Оскільки воно нейтральне і не навідне, інтерв'ю не може проводити прокурор чи захисник». Електронна пошта, 10 серпня 2021 р.

¹²³ Уповноважений у справах дітей в Англії, «Барнахус»: Поліпшення реагування на сексуальне насильство над дітьми в Англії (2015), с. 5.

¹²⁴ Див. [РІШЕННЯ № 9/07 ПРО БОРІТЬБУ З СЕКСУАЛЬНОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЮ ДІТЕЙ В ІНТЕРНЕТІ](#), параграф 8 із закликом до держав сприяти «належному медичному догляду» та «реабілітації» для дітей, які постраждали від експлуатації.

¹²⁵ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 121-122 з посиланням на Дж.Адамс, Н.Келлог, К. Фарст, Н. Харпер, В.Палуші, Л. Фрейзер, С. Старлінг. (2015). Оновлені рекомендації щодо медичної оцінки та догляду за дітьми, які могли зазнати сексуального насильства. Журнал дитячої та підліткової гінекології [У пресі, виправлений доказ, 12 лютого]. doi: 10.1016/j.jpag.2015.01.007; Дей К. і Пірс-Уїкс Дж. (2013). Клінічне ведення дітей та підлітків, які зазнали сексуального насильства: Технічні міркування щодо програм PEPFAR. Арлінгтон, штат Вірджинія: Ресурси підтримки та технічної допомоги USAID, AIDSTAR-One, наказ 1. Отримано 18 грудня 2015 р. (<http://www.jsi.com/JSIInternet/Resources/publication/display.cfm?txtGeoArea=INTL=13938&thisSection=Re sources>) тощо.

[Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 122.

¹²⁷ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 122.

¹²⁸ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 121-122 з посиланням на Дж.Адамс, Н.Келлог, К. Фарст, Н. Харпер, В.Палуші, Л. Фрейзер, С. Старлінг. (2015). Оновлені рекомендації щодо медичної оцінки та догляду за дітьми, які могли зазнати сексуального насильства. Журнал дитячої та підліткової гінекології [У пресі, виправлений доказ, 12 лютого]. doi: 10.1016/j.jpag.2015.01.007.

- Розробити сертифікацію для експертів щодо проведення судових інтерв'ю дітей та забезпечити, щоб дітей опитували лише особи, які сертифіковані на проведення інтерв'ю дітей, щоб уникнути подальших травм для дитини та отримати максимально точні свідчення.
- Створити набір стандартів/методологій, згідно з якими результати судового інтерв'ю дитини кваліфікуватимуться як доказ у суді, щоб дитині менше доводилося переповідати в суді історію сексуального насильства, експлуатації чи торгівлі людьми з метою експлуатації.
- Внести зміни до статей 224 та 225 Кримінального процесуального кодексу, щоб ані сторона обвинувачення, ані сторона захисту не залучалися до проведення первинної судово-медичної експертизи, щоб вона залишалася нейтральною та була прийнята як доказ у суді.
- Розглянути питання про адаптацію статей 225 та 226 Кримінального процесуального кодексу до моделі «Барнахус», згідно якої запитання захисту та обвинувачення передаються судово-медичному експерту, який потім передає запитання дитині у відповідний спосіб після нейтрального судового інтерв'ю.
- Внести до статей 224, 225, 226 Кримінального процесуального кодексу положення про те, що одна й та сама особа проводить усі інтерв'ю з дитиною, а також обмежити кількість інтерв'ю до суворо необхідної для розслідування та притягнення до відповідальності винного.
- Внести зміни до параграфу 2 статті 226 Кримінального процесуального кодексу для забезпечення того, щоб співбесіду потрібно було відкласти, якщо дитина сильно переживає, незалежно від того, чи було вичерпано ліміт в одну годину.
- Уточнити положення пункту 1.16.1 Правил проведення судово-медичної експертизи, щоб переконатися, що судово-медичний експерт не проводить судові інтерв'ю, а збирає інформацію про будь-які поточні медичні скарги та історію хвороби для судово-медичної експертизи.
- Уточнити в Правилах проведення судово-медичних експертиз, що метою судово-медичної експертизи у справах про торгівлю дітьми, експлуатацію та жорстоке поводження є визначення загального стану здоров'я та самопочуття дитини, а також збір судово-медичних доказів.
- Передбачити, що в приміщенні для проведення судово-медичної експертизи дитини може бути присутнім лише спеціаліст з судово-медичної експертизи, якщо дитина не бажає іншого.
- Уточнити, що батьки, які можуть бути причетними до торгівлі людьми, експлуатації чи жорстокого поводження, не можуть слухати інтерв'ю, але потім отримують відповідний висновок.
- Забезпечити призначення для дитини законного представника якомога швидше, як мінімум до проведення судово-медичної експертизи.

2.8 Непокарання та непритягнення до відповідальності дітей-жертв

107. Хоча Україна вимагає від дітей до 18 років надання правдивих свідчень під час допиту та опитування в суді, а на дітей віком від 16 до 18 років накладає покарання за недостовірність свідчень в статтях 226 та 354 КПК, із змісту законів, що розглядаються, не зрозуміло, чи діти мають захист за принципом непокарання та непритягнення до відповідальності. Це особливо важливо для дітей, які постраждали від торгівлі та експлуатації, але також принесе користь жертвам сексуального насильства над дітьми, які не усвідомлюють, що вони є жертвами.

108. Принцип непокарання та непритягнення до відповідальності є ключовою юридичною вимогою законодавства ЄС, а також Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми (стаття 26), яка гарантує, що діти, які постраждали від сексуального насильства або експлуатації, не будуть каратися за дії, які вони не вчинили добровільно. Відповідно до цього принципу, добровільний характер злочинів, скоєних у процесі торгівлі людьми або жорстокого поводження, не має значення. Важливо визнати, що сексуально експлуатовані неповнолітні є жертвами, а не виконавцями злочинів. Важливість реалізації принципу непокарання нещодавно підкреслила Спеціальний доповідач ООН з питань торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми.¹²⁹ Рекомендація 8 Принципів УВКПЛ щодо торгівлі людьми рекомендує державам розглянути можливість «забезпечення того, щоб діти, які стали жертвами торгівлі людьми, не піддавались кримінальним процедурам або санкціям за правопорушення, пов'язані з їх становищем як жертви торгівлі людьми».¹³⁰
109. Стаття 14 Директиви ЄС 2011/93 є унікальною серед правових документів, які стосуються виключно експлуатації та жорстокого поводження з дітьми, встановлюючи принцип непокарання дітей-жертв.
110. Політичні та законодавчі рекомендації ОБСЄ щодо ефективного впровадження положення про непокарання щодо дітей, які стали жертвами торгівлі людьми, які містять особливе посилення на дітей-жертв торгівлі людьми, мають на меті сприяти кращому розумінню 57 державами ОБСЄ принципу непокарання та заохочувати до більш узагальненої практики його використання, та містять цінні рекомендації.¹³¹
111. Відповідно до міжнародних стандартів, що стосуються [...] в положення **Кримінального процесуального кодексу потрібно включити принцип непокарання та непритягнення до відповідальності дітей, які постраждали від сексуального насильства, експлуатації та торгівлі людьми.** Таке більш широке тлумачення зобов'язань України за регіональним законодавством має включати зобов'язання вживати необхідних заходів для забезпечення того, щоб компетентні національні органи мали на свій розсуд право не переслідувати та не застосовувати покарання на жертв торгівлі людьми за їх причетність до злочинної діяльності, до якої вони були змушені як прямий наслідок того, що вони були піддані будь-яким діям, що відносяться до злочинів, передбачених Конвенцією Лансароте.

¹²⁹ Джаммаріно, М. Г., [Важливість впровадження положення про непокарання: зобов'язання захищати жертв](#),

¹³⁰ Управління Верховного комісара з прав людини, [Принципи та рекомендації щодо прав людини та торгівлі людьми](#) (2002), Рекомендація 8, параграф 3.

¹³¹ «Політичні та законодавчі рекомендації ОБСЄ щодо ефективної імплементації Положення про непокарання жертв торгівлі людьми», 25 червня 2013 р. (доступно тут: [41]. Таким чином, у випадку з дітьми для встановлення статусу жертви дитини взагалі не потрібно жодних засобів, включаючи примус, обман чи погрози. Діти за законом не можуть дати згоду на торгівлю людьми, так само як і особи, які постраждали від торгівлі людьми, не можуть погодитися на свою експлуатацію. «Навіть якщо дитині не погрожують, проти неї не застосовано сили, її не примушують, не викрадають чи не обманюють, дитина не може дати згоди на акт торгівлі людьми з метою експлуатації». Директива ЄС про торгівлю людьми також повторює чільну важливість цього: «коли йдеться про дитину, жодна можлива згода ніколи не повинна вважатися дійсною». Отже, коли положення про непокарання застосовується до випадку дитини, держави повинні використовувати ширше, а не буквально тлумачення слова «примус», яке зустрічається як у статті 26 Конвенції Ради Європи, так і у статті 8 Директиви ЄС про торгівлю людьми. Це включатиме розгляд того, чи пов'язаний злочин, вчинений дитиною, з торгівлею людьми. У випадках, коли існує такий зв'язок, обвинувачення не має висуватися або його слід припинити на ранній стадії, або дозволити оскарження обвинувального вироку; і [42] Спеціальний представник має виступати до дуżej обмежених, якщо такі є, альтернативних варіантів. Таким чином, якщо дитина експлуатується та/або має предметом торгівлі людьми та використовується торговцем людьми з незаконними цілями, або дитина вчиняє кримінальне діяння, пов'язане з її статусом жертви торгівлі людьми, застосування положення про непокарання має вирішальне значення не лише з точки зору захисту дитини, а також для запобігання ризику вторинної травматизації дитини з боку держави».

Таким чином, рекомендується прийняти конкретні формулювання, щоб ефективно запобігти криміналізації дітей, які стали жертвами сексуального насильства та експлуатації.

112. У статтях 226 і 354 Кримінального процесуального кодексу також має бути передбачено обов'язок інформувати дітей про те, що вони не будуть покарані або притягнені до відповідальності за дії, вчинені під час їх торгівлі чи експлуатації. Це потенційно зменшить занепокоєння дитини під час інтерв'ю та надання свідчень і дасть більш правдиву картину того, що сталося.

РЕКОМЕНДАЦІЯ М

- Включити до Кримінального процесуального кодексу принцип непокарання та непритягнення до відповідальності дітей, які постраждали від сексуального насильства, експлуатації та торгівлі людьми;
- Внести до статей 226 і 354 Кримінального процесуального кодексу обов'язок повідомляти дітей про те, що вони не будуть покарані або притягнені до відповідальності за злочинні дії, вчинені ними під час торгівлі чи експлуатації.

2.9 Конфіденційність даних

113. Конфіденційність даних особливо важлива у випадках торгівлі людьми, експлуатації та жорстокого поводження з дітьми, оскільки оприлюднення інформації та фотографій обличчя може загрожувати дитині та її родині. Неналежне оприлюднення інформації також може публічно пов'язувати дитину-жертву чи свідка з травмою та насильством до кінця їхнього життя і призвести до стигматизації та потенційної повторної травматизації та віктимізації. Захист зображень особливо важливий, оскільки в ході розслідування можуть бути створені фотозображення травм дитини, в тому числі аногенітальної області. Стаття 241.4 Кримінального процесуального кодексу України визнає, що ці зображення мають бути опечатані та збережені для судового розгляду. Однак про зберігання чи розповсюдження особистої інформації, отриманої у слідстві та кримінальному провадженні, мало що сказано.

114. Як стаття 8, параграф 1 (е) Факультативного протоколу, так і стаття 31 (1) (е) Конвенції Лансароте підкреслюють необхідність захисту приватності та особи (включаючи зображення) жертв. Конвенція Лансароте закликає держави-учасниці, відповідно до свого внутрішнього законодавства, вжити заходів для запобігання публічному поширенню будь-якої інформації, яка може призвести до ідентифікації дітей-жертв (е), і у зв'язку з цим, забезпечити, щоб будь-який їх контакт з винною особою уникався (g), а їхня фізична безпека гарантувалася (f).¹³² Україна також зобов'язана CETS 108 і протоколами до неї, як уже згадувалося, забезпечити безпечну обробку даних всередині та між різними установами.

¹³² Дивіться також у правовій базі щодо протидії торгівлі людьми, подібні зобов'язання в статті 6, параграф 1 Палермського протоколу, Конвенції Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми, особливо статтю 11, яка передбачає, що персональні дані повинні зберігатися та використовуватися відповідно до умов, передбачених Конвенцією Ради Європи про захист фізичних осіб щодо автоматичної обробки персональних даних. Відповідні положення також включені до преамбули 33 Директиви ЄС про боротьбу з торгівлею людьми та пункту 2 статті 4 Типового закону СНД.

115. У правовій сфері ЄС, Директива ЄС про жертви присвячує статтю 21 захисту персональних даних, що робить обов'язковим для держави вжити заходів для захисту жертви (особливо дитини-жертви) від неналежного розповсюдження їхніх персональних даних. Директива 2011/93 містить посилання на важливість захисту даних у преамбулі (параграф 50).

116. Щоб бути ефективним, новий ЦПД повинен вести ретельний облік у справі дитини, а також мати можливість безпечно зберігати всю інформацію — письмову, цифрову, фотографічну та аудіо-візуальну — пов'язану з торгівлею дитиною, її експлуатацією чи жорстоким поведінням. ЦПД також повинен мати безпечне сховище для проб, відібраних під час судово-медичної експертизи дитини. Термін зберігання може змінюватися, але рекомендується ґрунтуватися на судових стандартах, а не на медичних стандартах через випадки затримки звітності, холодних справ та апеляційних процесів.¹³³ Потерпілі та особи, які доглядають за ними, не повинні мати доступу до інформації до закриття справи.¹³⁴

РЕКОМЕНДАЦІЯ N

- **Запровадити підвищений рівень захисту приватного життя, особистої інформації, персональних даних та ідентифікаційних характеристик дітей-жертв як під час судового чи квазісудового розгляду, так і на шляху до відновлення, незалежно від рівня участі дитини в внутрішньодержавному кримінальному провадженні;**
- **Забезпечити, щоб новий ЦПД мав умови, подібні до рівня правоохоронних органів, для зберігання всієї конфіденційної інформації, пов'язаної зі справою потерпілого або свідка.**

117. Хоча всі медичні записи є конфіденційною інформацією та захищені гарантіями конфіденційності, документація у справах СЕНД та торгівлі людьми є особливо чутливою. Наприклад, Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства Управління Міністерства юстиції США з питань насильства щодо жінок рекомендує запровадити механізми для відстеження інформації, отриманої в результаті судово-медичної експертизи в окремих розслідуваннях.¹³⁵ Відповідно до розділу A5b Національного протоколу, інформація для відстеження «включає, але не обмежується: обов'язковими звітами, кому була оприлюднена інформація про справу, а також повідомлення, пов'язані з розслідуванням справи».

118. Деякі приклади передової практики, які українська влада, можливо, захоче розглянути, також включають практику, згідно з якою правила проведення судово-медичних експертиз забороняють включати обличчя дитини на фотографічні зображення, де відкриті геніталії.¹³⁶ Разом з тим, для забезпечення встановлення особи в слідчих цілях нормативно-правовими актами може бути передбачено додавати окрему фотографію обличчя дитини для впізнання.

¹³³ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 119 та-132

¹³⁴ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 28

¹³⁵ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 69

¹³⁶ [Національний протокол проведення педіатричної судово-медичної експертизи у випадках сексуального насильства](#), Міністерство юстиції США, Управління з питань насильства проти жінок, (квітень 2016 р.), с. 69

Це, зокрема, може допомогти показати дитину, якою вона була, коли стався інцидент сексуального насильства чи експлуатації.

РЕКОМЕНДАЦІЯ О

Включити до Правил проведення судово-медичної експертизи конкретні положення щодо безпечного зберігання документації та санкціонованого доступу до неї. Будь-яка обробка персональних даних має відповідати CETS 108 (Конвенція про захист осіб щодо автоматичної обробки персональних даних) та її протоколу ETS 181 (Додатковий протокол до Конвенції 108 щодо наглядових органів та транскордонних потоків даних).

2.10 Захист дітей-жертв і свідків від травм у залі судового засідання

119. Чинне законодавство України дозволяє проведення деяких судових розглядів у закритому засіданні, згідно із статтями 27(2) та 27(7) Кримінального процесуального кодексу, зокрема, якщо йдеться про «розгляд справи про кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Неясно, чи буде цей виняток з правила публічного судового розгляду застосовано до будь-яких чи всіх випадків торгівлі дітьми, експлуатації чи сексуального насильства. Окрім того, такий виняток дозволяється, але не є обов'язковим; використовується слово «може» замість «повинен», і питання відкритості судового засідання у справах щодо сексуальних злочинів проти неповнолітніх залишається на розсуд судді.

120. Частина 1 статті 225 Кримінального процесуального кодексу дозволяє допитувати дитину-потерпілого або свідка в суді під час досудового розслідування «в присутності сторін кримінального провадження», можливо, в тому числі, в присутності підозрюваного.

Такий досудовий допит у суді можливий, за «наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань». Стаття 226 Кримінального процесуального кодексу передбачає певні гарантії для дітей, але не говорить про присутність підозрюваного на допиті в залі суду. Вона також дозволяє принаймні п'яти (можливо, семи) людям у кімнаті ставити запитання дитині. Статті 336 та 354, параграф 4 Кримінального процесуального кодексу, дозволяють проводити відеоконференцію для судового розгляду, включаючи допит, але незрозуміло, чи може конференція бути односторонньою, щоб дитина не зазнала травми від побачення з імовірним злочинцем.

121. Міжнародне право рясніє закликами не лише захистити дитину-жертву (або дитину-свідка) від додаткової травми під час судового розгляду, але й спеціально використовувати для цього закриті судові процеси та комунікаційні технології. Пункт 2 статті 35 Конвенції Лансароте закликає кожну сторону забезпечити, щоб «всі інтерв'ю з жертвою або, у разі потреби, з дитиною-свідком, могли бути записані на відеоплівку, і щоб ці інтерв'ю, записані на відео, могли бути прийняті як доказ під час судового розгляду за правилами, передбаченими її внутрішнім законодавством».¹³⁷ Більше того, стаття 36 Конвенції Лансароте закликає кожну

¹³⁷ Див. також Директиву ЄС 2011/93 (ст. 20, п. 5.(b)), яка закликає держави записувати за допомогою аудіовізуальних засобів інтерв'ю з дитими-жертвами та свідками сексуальних злочинів, а також (пункт 4 статті 20) використовувати ці записи як докази у кримінальному провадженні. Крім того, Директива закликає держави дозволити розгляд справ про випадки торгівлі дітьми, експлуатації або жорстокого поводження без присутності

сторону «забезпечити, відповідно до правил, передбачених її внутрішнім законодавством, що: а) суддя може розпорядитися, щоб слухання відбувалося без присутності громадськості; б) потерпілий може бути заслуханий у залі суду без його присутності, зокрема за допомогою відповідних комунікаційних технологій». Крім того, стаття 23 Директиви ЄС щодо потерпілих закликає держави забезпечувати дітям наступне:

- (а) заходи щодо уникнення візуального контакту між жертвами та правопорушниками, у тому числі під час дачі свідчень, за допомогою відповідних засобів, включаючи використання комунікаційних технологій;
- (б) заходи щодо забезпечення того, щоб жертва могла бути заслухана в залі суду без її присутності, зокрема за допомогою використання відповідних комунікаційних технологій;
- (с) заходи щодо уникнення непотрібного допиту щодо приватного життя жертви, не пов'язаного з кримінальним правопорушенням;
- (d) заходи, що дозволяють проводити слухання без присутності громадськості».

122. Директива ЄС 2011/93 Стаття 20, параграф 5 вимагає проведення закритих судових розглядів щодо сексуальних злочинів проти дітей. Стаття 8 (а) Факультативного протоколу до Конвенції ООН про права дитини підкреслює, що як діти-жертви, так і діти-свідки є вразливими і потребують захисту своїх особливих потреб.

123. Нарешті, Європейський суд з прав людини в справі *Г.У. проти Туреччини* постановив, що судові розгляди у справах про сексуальну експлуатацію та насильство над дітьми повинні приділяти особливу увагу вимогам щодо закритого слухання дитини, яка має бути допитана з урахуванням гендерної ознаки з належним урахуванням потреб жертви в психологічній допомозі протягом усього періоду провадження.¹³⁸

124. Цей особливий захист дітей-жертв і свідків має бути збалансований із захистом права на справедливий суд. У пункті 4 статті 30 Конвенції Лансароте зазначено, що «Кожна Сторона забезпечує, щоб заходи, які застосовуються відповідно до цього розділу, не завдавали шкоди праву на захист та вимогам справедливого та неупередженого судового розгляду відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод». Стаття 31(г) Конвенції Лансароте також закликає держави гарантувати «уникнення контактів між жертвами та злочинцями в приміщеннях суду та правоохоронних органів, якщо компетентні органи не встановлять інше в найкращих інтересах дитини або коли розслідування чи провадження вимагає такого контакту».

125. В ідеалі, аудіовізуально записане нейтральне судове інтерв'ю буде використане в суді, і дитині не доведеться давати свідчення.

громадськості, і щоб «дитина-жертва була заслухана в залі суду без її присутності, зокрема, за допомогою відповідних комунікаційних технологій».

¹³⁸ *Г.У. проти Туреччини*, заява № 16143/10, параграфи 71-72. (французькою)

126. Єдине судове інтерв'ю спрямовує діяльність багатoproфiльної групи догляду за дитиною та iнформує про напрямок розслiдування, при цьому дитинi не доведеться переказувати iсторiю всiм членам команди та ризикувати отримати повторну травму або спотворити деталi.

127. У моделi «Барнахус» той самий суддя, який буде розглядати справу, також контролює аудiовiзуальне iнтерв'ю.¹³⁹ Суддя дозволяє сторонi обвинувачення та захисту подавати запитання з кiмнати для прослуховування в «Барнахус», якi передаються судово-медицному експерту через навушник.¹⁴⁰ Потiм експерт ставить дитинi запитання у вiдповiдний спосiб.¹⁴¹ У той час як в моделi ЦПД це вважатиметься скомпрометованим судовим iнтерв'ю,¹⁴² модель «Барнахус» дозволяє дитинi уникнути травми вiд свiдчень i перехресного допиту в судi, оскiльки захист уже поставив запитання.¹⁴³ Жертви сексуального насильства неодноразово пiдкреслювали, що перехресний допит адвокатами є надзвичайно травматичним.¹⁴⁴

128. Недолiком моделi «Барнахус» є те, що для її застосування потрiбно щонайменше два iнтерв'ю, що також може травмувати дитину. Наприклад, у Норвегiї судове iнтерв'ю проходить у два етапи — дослiдницьке iнтерв'ю для встановлення звинувачень у зловживаннi, i бiльш глибоке слiдче iнтерв'ю пiсля того, як обвинувачення, захист i суддя залучаються та розробляють запитання.¹⁴⁵

РЕКОМЕНДАЦIЯ Р

- У статтi 27 Кримiнального процесуального кодексу вказати, що за певних обставин судове провадження, пов'язане з торгiвлею людьми, експлуатацiєю та знущанням за участю дитини-жертви або дитини-свiдка, повнiстю або частково проводиться в закритому режимi.
- Внести змiни до статей 224 та 226 Кримiнального процесуального кодексу таким чином, щоб усi судовi iнтерв'ю дiтей-потерпiлих або свiдкiв аудiовiзуально записувалися та зберiгалися вiдповiдно до правил доказування для використання в якостi доказiв при судовому розглядi, щоб дитина могла уникнути переповiдання iсторiї, навiть якщо дитина повинна вiдповiдати на запитання про свої свiдчення пiд час судового розгляду.
- Уточнити в Кримiнальному процесуальному кодексi статтю 225 таким чином, щоб заборонити присутнiсть пiдозрюваного в кiмнатi для допитiв, або, якщо це дозволено, що дитина може брати участь у одностороннiй вiдеоконференцiї, так щоб вона не бачила зловмисника. За жодних обставин не можна дозволяти пiдозрюваному розмовляти з дитиною.
- Розширити статтi 225 i 354 Кримiнального процесуального кодексу таким чином, щоб показання, якi вже дала дитина пiд час нейтральної судово-медицної експертизи, могли бути представленi як докази, а допит за цими показаннями стороною захисту, за потреби, мiг бути здiйснений через одностороннi вiдеоконференцiї.

¹³⁹ Уповноважений у справах дiтей в Англiї, «Барнахус»: Полiпшення реагування на сексуальне насильство над дiтьми в Англiї (2015), с. 5.

¹⁴⁰ Уповноважений у справах дiтей в Англiї, «Барнахус»: Полiпшення реагування на сексуальне насильство над дiтьми в Англiї (2015), с. 5.

¹⁴¹ Євгенiя Генералова, Що таке «Барнахус» i як вiн працює, Центр захисту дiтей (2016).

¹⁴² Тереза Гуїзар, виконавчий директор, Нацiональний дитячий альянс, телефонне iнтерв'ю, 17 серпня 2021 р.

¹⁴³ «Жертви сексуального насильства неодноразово пiдкреслювали, що перехресний допит адвокатами є надзвичайно травматичним. Попередньо записанi свiдчення є значною перевагою в цьому вiдношеннi». Уповноважений у справах дiтей в Англiї, «Барнахус»: Полiпшення реагування на сексуальне насильство над дiтьми в Англiї (2015 р.), стр. 5-6, цитує «Сексуальна експлуатацiя дiтей i вiдповiдь на локалiзований догляд, 2-й звiт сесiї (2013-2014 рр.), Комiтету з внутрiшнiх справ громад Нижньої Палати Парламенту.

¹⁴⁴ Уповноважений у справах дiтей в Англiї, «Барнахус»: Полiпшення реагування на сексуальне насильство над дiтьми в Англiї (2015) <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/wp-content/uploads/2017/06/Barnahus-Improving-the-response-to-child-sexual-abuse-in-England.pdf>, с. 6 i з посиланням на <https://publications.parliament.uk/pa/cm201314/cmselect/cmhaff/68/68i.pdf>.

¹⁴⁵ Уповноважений у справах дiтей в Англiї, «Барнахус»: Полiпшення реагування на сексуальне насильство над дiтьми в Англiї (2015), с. 7.

- **Внести зміни до статей 225 та 354 Кримінального процесуального кодексу, щоб дитина могла перебувати в ЦПД під час проведення будь-яких односторонніх відеоконференцій.**
- **Розглянути можливість адаптації статей 225, 226 та 354 Кримінального процесуального кодексу до моделі «Барнахус», де питання захисту та обвинувачення передаються судово-медичному експерту, який потім передає запитання дитині у відповідний спосіб.**
- **Розглянути можливість залучення підготовленого захисника дітей, який був би членом багатoproфільної команди дитини з початку розслідування, а не вчителя, який міг бути або не був раніше поінформований про ситуацію з дитиною або не має підготовки з того, як поводитися з дитиною, яка отримала сексуальні травми.**
- **У статті 336 Кримінального процесуального кодексу, так само, як і в статтях 224 і 226, згаданих вище, зазначити, що дитина-потерпілий або свідок може брати участь у будь-якому судовому розгляді через відеоконференцію, яка є односторонньою, щоб потерпілий не бачив підозрюваного.**

2.11. Забезпечення фізичного захисту в новому ЦПД

129. Новий ЦПД потребуватиме адекватних заходів безпеки для дітей-жертв і свідків, оскільки центр стане мішенню для торговців людьми (або інших злочинців), які хочуть уникнути відповідальності і бажають завдати шкоди або іншим чином залякати свідків. Торговці можуть також намагатися викрасти або підробити докази, зібрані новим ЦПД. Новий ЦПД також може зіткнутися з ситуацією, коли на місці стане очевидно, що опікун, який супроводжує дитину, причетний до торгівлі людьми, експлуатації або жорстокого поводження, і опікуна потрібно буде ізолювати від дитини або заарештувати.
130. У той час як у статті 19 Закону про судову експертизу йдеться про безпеку в державних установах, де наразі проводяться психіатричні експертизи, здається, що безпеку інтерв'юера виведено на перший план. Стаття 56 Кримінального процесуального кодексу гарантує потерпілому «за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла», хоча потерпілому може знадобитися подати клопотання для отримання таких засобів захисту. Стаття 352 Кримінального процесуального кодексу комплексно передбачає безпеку свідків.
131. Факультативний протокол у статті 8 (f) містить конкретне посилання на безпеку дітей-жертв, а також їхніх сімей та свідків від їхнього імені. Конвенція Лансароте включає загальні положення щодо практичного захисту в статті 31, параграф 1 (f) і спеціальні заходи в статті 14, параграф 3, якщо експлуатація або жорстоке поводження має місце в сімейному оточенні дитини (включаючи видалення дитини з сімейного середовища або ізоляція зловмисника).
132. Як приклад, параграф 1 статті 19 Директиви ЄС 2011/93 підкреслює важливість допомоги та підтримки під час і протягом періоду після завершення кримінального провадження, тоді як параграф 2 підкреслює, що ця підтримка має бути безумовною і не залежати від бажання дитини співпрацювати в кримінальному розслідуванні, обвинуваченні або судовому розгляді. Аналогічно, Директива ЄС про жертви передбачає у статті 18 «право на захист», що держави-

члени забезпечують наявність заходів для захисту жертв та членів їхніх сімей від вторинної та повторної віктимізації, від залякування та від помсти, у тому числі від ризику емоційної та психологічної шкоди (...). Відповідні міжнародні та європейські норми права проти торгівлі людьми також містять положення про такий безумовний захист.¹⁴⁶

133. Відповідно до міжнародних та регіональних правових стандартів, державі рекомендується бути активною у забезпеченні того, щоб фізичний, психологічний та емоційний захист був доступний потерпілому безкоштовно протягом усього періоду кримінального провадження, щоб гарантувати, що жертва не буде залякана, та не стане об'єктом помсти чи іншої пов'язаної шкоди, а також матиме можливість захистити свою гідність.¹⁴⁷

134. Відповідно до вищезазначеного, рекомендується, щоб новий ЦПД був повністю обладнаний засобами безпеки для захисту багатoproфільної команди, дітей-жертв і свідків, їх опікунів та будь-яких зібраних доказів.

3. ПОДАЛЬШИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОВО-МЕДИЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ

3.1. Загальні зауваження до законодавства про судово-медичну експертизу

135. Незважаючи на те, що запит стосується суто законодавства, що має відношення до ЦПД, вважаємо необхідним також включити загальні зауваження щодо законодавства про судово-медичну експертизу, яке стосується не лише дітей. Закон про судову експертизу в його нинішній редакції носить досить загальний характер. Хоча він вирішує низку загальних питань, таких як гарантії незалежності судових експертів, вимоги до судових експертів та заборони працювати в якості судового експерта, атестація судового експерта та перелік таких експертів тощо, у законі відсутні конкретні деталі (див. нижче для більш глибокого аналізу окремих положень). Більше того, Закон не містить відповідних визначень, в ньому визначено лише поняття «судова експертиза», але пропущено визначення низки ключових понять, на які Закон постійно посилається, таких як судовий експерт, об'єкт судової експертизи, експертний висновок тощо.

136. Особливе занепокоєння викликає відсутність типології судових експертиз у Законі про судову експертизу, зважаючи на те, що Закон є ключовим спеціалізованим законодавчим актом з питання судової експертизи, а Кримінальний процесуальний кодекс також не містить положень щодо типології судової експертизи. Відсутність типології призводить до непотрібної фрагментації чинної нормативної бази та викликає занепокоєння з точки зору чіткості та передбачуваності застосування законодавства про судову експертизу. **З огляду на**

¹⁴⁶ Як Палермський протокол, так і Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми наголошують, що потреби жертв у безпеці та захисті повинні бути належним чином враховані (пункт 5 статті 6 і пункт 2 статті 12 відповідно). Стаття 28 Конвенції РЄ конкретно визначає, що держави забезпечують ефективний і відповідний захист від потенційної помсти чи залякування під час і після розслідування та переслідування винних для потерпілих, осіб, які повідомляють про кримінальні правопорушення або інших осіб, які співпрацюють із органами слідства чи прокуратури, свідками та, за необхідності, членами сімей потерпілих та свідків. Такий захист може включати фізичний захист, переїзд, зміну особи та допомогу в отриманні роботи. Відповідно до частини 4 статті 28 захист поширюється за необхідності на членів груп, фондів, асоціацій або неурядових організацій, які спрямовані на боротьбу з торгівлею людьми або захист прав людини, якщо вони допомагають чи підтримують потерпілих під час кримінального провадження щодо злочин торгівлі людьми. У двох міжнародних законодавчих документах не йдеться про будь-які «умови надання такої допомоги».

¹⁴⁷ Як і вище, див. *G.U. проти Туреччини*, App. № 16143/10, пункти 71-72.

викладене, рекомендовано доопрацювати Закон про судову експертизу, включивши в нього перелік ключових визначень та положення про види судових експертиз, які потенційно можуть проводитися в Україні.

3.2. Незалежність постачальників судово-медичних експертних послуг – етичні гарантії

137. Стаття 4 Закону про судову експертизу передбачає низку гарантій незалежності, зокрема «існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду». Хоча похвально, що органи, наділені функціями судово-медичної експертизи (надавачі судово-медичних експертних послуг), незалежні від правоохоронних органів та судової влади, більшість із них все ж підпадають під контроль Міністерства юстиції. Це йде врозріз міжнародним стандартам, оскільки, хоча не існує обов'язкових міжнародних стандартів щодо судово-медичної експертизи, включно з питаннями управління у цій сфері, однак, **кращою практикою для захисту судових експертів від будь-якого потенційного політичного втручання було б існування незалежного інституту судової експертизи, який, можливо, звітуватиме перед Міністерством юстиції, але з реальними додатковими гарантіями оперативної незалежності.** Наприклад, у Сполученому Королівстві існує фігура регулятора судової експертизи,¹⁴⁸ який, хоча і фінансується Міністерством внутрішніх справ, є державним уповноваженим, та діє незалежно від Міністерства внутрішніх справ, від імені системи кримінального правосуддя в цілому.
138. Важливим аспектом незалежності є дієвий механізм відповідальності. Це підтверджує стаття 4 Закону про судову експертизу, в якій основним запобіжним заходом є «кримінальна відповідальність судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків». Закон також містить положення про відповідальність судових експертів у статті 14, однак ця стаття обмежується твердженням, що «судовий експерт на підставах і в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до юридичної відповідальності».
139. Викликає занепокоєння той факт, що Закон про судову експертизу зосереджується виключно на кримінальній відповідальності, але не згадує про дисциплінарну відповідальність. Значна частка потенційно проблемної поведінки може не вважатися злочином, але завдавати шкоди якості та неупередженості судово-медичних експертиз. Тому наполегливо рекомендуємо внести зміни до Закону про судову експертизу, щоб включити набір положень, які детально описують механізм дисциплінарної відповідальності надавачів судово-медичних послуг.
140. Документація, переглянута при підготовці цього висновку, не містила етичного кодексу чи подібних документів, що застосовуються до професії судового експерта, а відповідні законодавчі акти та нормативні акти не містять посилань на такий кодекс.

¹⁴⁸ [Регулятор судової експертизи.](#)

РЕКОМЕНДАЦІЯ Q

Прийняти кодекс етики, що застосовується до всіх судових експертів, медичних експертів та інтерв'юєрів, незалежно від їх статусу як працівника державного надавача судово-медичних послуг («спеціалізована державна установа, що здійснює судово-медичну діяльність») або експерта з приватного сектору.

3.3. Сертифікація та акредитація. Стандарти практики

141. У Законі про судову експертизу детально визначено критерії відповідності посаді судового експерта, заборони бути судовим експертом, а також процедуру атестації, що вітається. Зокрема, стаття 16 передбачає, що «Порядок проведення атестації та присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта визначається міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.» Далі стаття 17 деталізує порядок атестації недержавних судових експертів та передбачає створення експертно-кваліфікаційних комісій при «ри міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.» Далі вказується, що «Порядок присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям чи позбавлення кваліфікації судового експерта фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, визначається Міністерством юстиції України. З цією метою при Міністерстві юстиції України створюється Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, яка діє відповідно до положення про неї, що затверджується Міністерством юстиції України.

Присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичним і судово-психіатричним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичних і судово-психіатричних експертів проводяться в порядку, що встановлюється Міністерством охорони здоров'я України.»

142. Закон України «Про судову експертизу» не містить положень про атестацію судових експертів чи методологію експертиз щодо торгівлі, експлуатації та жорстокого поводження з дітьми. Закон України «Про судову експертизу» згадує про існування «психіатричних експертиз у спеціалізованих державних установах», стаття 7, див. також статтю 15, але «психіатрична експертиза» не входить у визначення судової експертизи, стаття 1. Крім того, не зрозуміло, чи психіатрична експертиза включає педіатричні судові інтерв'ю щодо випадків торгівлі людьми, експлуатації та знущань. Цей термін, схоже, стосується осіб, які перебувають під вартою, стаття 19. МОЗ України контролює кваліфікацію медичних та психіатричних експертів, стаття 17, але не зрозуміло, хто контролює методологію, стаття 8.

143. Для забезпечення узгодженості в галузі судової експертизи та забезпечення того, щоб усі судові експерти, незалежно від того, чи вони є державними або приватними працівниками, відповідали однаковим стандартам компетентності, законодавцю рекомендується розглянути питання про запровадження єдиної консолідованої системи атестації судових експертів, яка

передбачатиме атестацію та регулярну переатестацію всіх судових експертів кваліфікаційною комісією центрального рівня з підкомісіями з кожної криміналістичної дисципліни, яка може діяти під егідою Міністерства юстиції, але бути збалансованою за своїм складом, включаючи представників партнерських установ ланцюга кримінального правосуддя та незалежних академічних установ. Наприклад, Закон Латвії про судових експертів,¹⁴⁹ який може служити джерелом натхнення в цій сфері, передбачає таку модель у розділі 7 Статуту про судову експертизу:

«До складу комісії з атестації судових експертів входять:

- 1) особа, уповноважена директором судово-експертної установи;
- 2) суддя регіонального суду;
- 3) прокурор;
- 4) слідчий;
- 5) представник Мін'юсту;
- 6) представник викладацького складу вищих навчальних закладів».

144. З питанням забезпечення належного рівня компетентності судових експертів шляхом сертифікації тісно пов'язане питання дотримання належних стандартів практики в кожній судово-медичній дисципліні для забезпечення того, щоб використовувані методи експертизи були загальноприйнятими та науково надійними. В Україні немає ані загальнодержавного кодексу практики, ані процедури акредитації судово-медичних лабораторій. **Відповідним органам рекомендується підтримати ініціативу щодо створення технічного комітету зі стандартизації «криміналістичних наук» для розробки національних стандартів та кодексу практики у цій сфері.**

4. ПІДСУМКОВІ КОМЕНТАРІ

4.1. Використання гендерно-нейтральних формулювань

145. Усталена міжнародна практика вимагає, щоб законодавчі акти формулювалися у гендерно-нейтральний спосіб.¹⁵⁰ Рекомендується, коли це можливо, адаптувати посилання на посадових осіб або певні категорії осіб до використання гендерно нейтрального слова. Крім того, замість однини можна використовувати множинну форму відповідного іменника (наприклад, [лікарі...]) або рекомендується використовувати слова як чоловічого, так і жіночого роду.¹⁵¹

¹⁴⁹ Закон Латвії «Про судових експертів», прийнятий 11 лютого 2016 року

¹⁵⁰ Див., наприклад, Економічна та соціальна комісія ООН для Західної Азії (ESCWA), Гендерно-чутлива мова (2013), <https://unswrap.unwomen.org/UNEntity/ViewDocument?FileName=Annex16__23201435437.pdf [скопіюйте та вставте веб-посилання в браузер]>.

¹⁵¹ Див., наприклад, ОБСЄ/БДПІЛ, Звіт про оцінку законодавчого процесу в Республіці Вірменія (жовтень 2014 р.), параграфи 47-48, <<http://www.legislationline.org/documents/id/19365>> .

4.2 Оцінка впливу та підхід, що забезпечує участь зацікавлених сторін

146. Зобов'язання ОБСЄ вимагають ухвалення законодавства «як результат відкритого процесу, що відображає волю народу, безпосередньо або через їх обраних представників» (Московський документ 1991 р., п. 18.1).
147. У будь-якому випадку, для того, щоб консультації щодо законопроектів і політики були ефективними, вони повинні бути інклюзивними та забезпечувати достатній час для підготовки та подання рекомендацій щодо законопроектів; держава також повинна забезпечити адекватний і своєчасний механізм зворотного зв'язку, за допомогою якого державні органи повинні отримувати пропозиції та реагувати на них.¹⁵² Відповідно до рекомендацій, виданих міжнародними та регіональними органами, а також передового досвіду в регіоні ОБСЄ, консультації з громадськістю зазвичай тривають від мінімум 15 днів до двох-трьох місяців, хоча цей період слід подовжувати за необхідності, беручи до уваги, зокрема, характер, складність та розміри запропонованого законопроекту та супровідних даних/інформації.¹⁵³ Щоб гарантувати ефективну участь, механізми консультацій повинні передбачати подання пропозицій на ранній стадії та протягом усього процесу,¹⁵⁴ тобто не лише коли проект готується відповідними міністерствами, а й коли він обговорюється у парламенті (наприклад, шляхом організації громадських слухань). Громадські консультації є засобом відкритого та демократичного управління; вони сприяють підвищенню прозорості та підзвітності державних інституцій, а також забезпечують виявлення потенційних суперечностей до прийняття закону.¹⁵⁵ Обговорення, що проводяться таким чином, щоб забезпечити відкритість та інклюзивність, підвищать розуміння всіма зацікавленими сторонами різних факторів і підвищать довіру до прийнятого законодавства. Зрештою, це також сприятиме покращенню імплементації законів після прийняття.
148. У світлі вищевикладеного, український законодавець заохочується забезпечити, щоб майбутні зміни до законів, що розглядаються, були предметом подальших всеохоплюючих, широких та ефективних консультацій, відповідно до принципів, зазначених вище, на всіх етапах законотворчого процесу.

[Кінець тексту]

¹⁵² Див., наприклад, Рекомендації щодо розширення участі асоціацій у процесах прийняття державних рішень (від учасників до Форуму громадянського суспільства, організованого ОБСЄ/БДПІЛ на полях Додаткової наради з людського виміру щодо свободи мирних зібрань та асоціацій 2015 року), Відень 15-16 квітня 2015 р., <<http://www.osce.org/odihr/183991>>.

¹⁵³ Див., наприклад, ОБСЄ/БДПІЛ, Висновок на проект Закону України «Про громадські слухання», 1 вересня 2016 р., п. 40-41, <<http://www.legislationline.org/documents/id/20027>>.

¹⁵⁴ Див., наприклад, ОБСЄ/БДПІЛ, Керівництво із захисту прав захисників (2014), Розділ II, Підрозділ G про право на участь у державних справах, <<http://www.osce.org/odihr/119633>>.

¹⁵⁵ Там само